

KERÉNYI KÁROLY ÉS SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY LEVÉLVÁLTÁSA

1942–1965

Előzetes megjegyzések

Kerényi Károly (1897–1973) és Szilágyi János György (1918–2016) neve, munkássága az ókortudomány körein kívül sem ismeretlen Magyarországon. Kapcsolatukról Szilágyi János György részletesen beszél „Egzisztenciális tudomány” című életinterjújában, melyet 2003-ban készített vele az Oral History Archive számára Litván György és Molnár Adrienne, s amely az *Enigma* művészetelméleti folyóiratban jelent meg (87–88. sz.), 2016 végén. Egyéb dokumentumok és írásaik mellett dokumentálják és kiegészítik ezt az anyagot levelezésük fennmaradt darabjai, melyeket alább teszünk közzé, megelőzve Szilágyi személyes levelezésének teljes gyűjteményét.

Kerényi egyetemi tanulmányai és doktorátusa (1919) után Budapesten középiskolákban latint és görögöt tanított, majd habilitációja (1927) feljogosította arra, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetemen egyetemi magántanári órákat tartson. Egykori egyetemi tanára, Némethy Geyza nyugdíjba vonulása után ő vette át mint mb. egyetemi tanár a tanszéket. Ebben az időben kialakult körülötte egy kisebb egyetemi társaság, barátai, tanítványai és hallgatói, akik Kerényi szigorú tudományos elvei alapján, ókortudományi, vallástörténeti elméleteinek igézetében kezdték kialakítani szellemi hivatásuk kereteit. Az idősebbek közé tartozott Kövendi Dénes, Szerb Antal (inkább barát, szellemi társ, mint tanítvány), a következő nemzedékben Waldapfel (Trencsényi-Waldapfel) Imre, Dobrovits Aladár, Honti János, Dömötör Tekla. 1934-ben mint I. éves egyetemista figyelt fel Kerényi egyetemi óráira Szilágyi Endre, Devecseri Gábor gimnáziumi osztálytársa, és vitte magával Devecserit, majd saját öccsét, az egyetemre 1936-ban beiratkozó Szilágyi János Györgyöt. Ez idő tájt Kerényi már ismét csak mint magántanár adott elő a Múzeum körúton, 1934-ben Némethy tanszékét nem ő, hanem Huszti József kapta meg, s őt a pécsi egyetemre nevezték ki a görög és latin filológia tanszékvezető professzorává. De Kerényi Pestet sem adta fel, továbbra is megtartotta a sokak által látogatott péntek délutáni előadásokat, és ezek mellett 1935 körül hétfőnként legjobb tanítványainak egy szűkebb körét külön összegyűjtötte a lakásán, hogy ott, Stemma ('koszorú', 'kötelék') névvel tudományos megbeszéléseket, vitákat folytassanak latin és görög szövegek fölött. Kerényi szellemi kisugárzása egy időre az előadások és a Stemma körébe vont más ókorosokat (Szabó Árpád, Borzsák István, Harmatta János stb.), akik szintén tanultak Kerényitől, de tanítványainak vagy követőinek sem akkor, sem később nem tekintették magukat, és kívülállók is, Németh Lászlót, Hamvas Bélát, másokat. Az előadást és sztemmázást baráti körben vasárnaponként közös kirándulások egészítették ki, ezeken is Kerényi adta meg a hangot. Ebben a körben képezte ki magát egyetemi éve alatt Szilágyi János György az ókortudományban. Kerényit 1941-ben áthelyezték Szegedre, de a pesti hétfők és péntek ezután is megmaradtak, s ekkor már fogyni kezdett Kerényi körül a levegő. Szentkuthy Miklós támadására (*Magyar Csillag*, 1941), mely Kerényit az irracionálisnak való behódolással vádolta meg, Devecseri és Szerb válaszoltak. Fogytak a tanítványok is. Alig maradtak többen, mint Szerb, Waldapfel, Honti, a trieszti születésű magyar-olasz Angelo Brelich (akit az olasz hadsereg 1942-ben katonai szolgálata keretében tolmácsként Budapestre vezényelt), és a fiatal nemzedék: Devecseri, Szilágyi, és a legfiatalabb, az utolsó percben közékük lépő Somlyó György (aki rajta kívül álló okból már az egyetemre sem iratkozha-

tott be). Soraikból is időről időre kivont többeket a honvédelmi munkaszolgálatnak nevezett kényszermunka.

Ezen a ponton lépnek be a történetbe Kerényi Károly első levelei Szilágyi János Györgyhez. Kapcsolatuk mélyebb volt, mint amit az 1942-ből fennmaradt néhány, inkább csak technikai tartalmú levél mutat: mert hát találkoztak a Stemmákon, Kerényi Szilágyira bízta Karinthy Gábor Ovidius-fordításának gondozását, a kötet 1943 tavaszán meg is jelent. Kerényi ekkor már fél lábbal Svájcban volt, majd ott is maradt, bár még nem gondolta, hogy véglegesen. Szilágyi jelen volt a búcsúesten, de nemsokára teljesen beszippantotta a munkaszolgálat. Egy *de profundis* levelet írt Kerényinek, egy kéziratát küldte el, de a választ, a bírálatot csak évekkel később, a háború után kapta meg. A zaporozsjei hadifogolytáborban is, amennyire módja volt, könyvek nélkül, addigi nagy témája, az itáliai és etruszk színjátszás foglalkoztatta, az álarcos színész, a bohóc, és tábori levelezőlapokra írt, barátainak megcímzett, de a tábori postára nem bízott jegyzeteiben mítosz és mese, mitológikus alakok („Volcanus – Mephisto – Ördög – Satyr – Krampusz” vagy „Krisztus – Ördög: Sókratés – Sophisták”) és etruszk bohóc (mint az *Atellanában* és az élete legvégén írt vázlatban: *phersu*) változatait elemezte, valamelyest kifejtve. 1947-ben, a hadifogságból hazatérve, Kerényinek írt először. Amikor Kerényi 1947 végén rövid néhány hétre vizszoalátogatott Magyarországra (politika és intrika összejátszásából ekkor foszlott szét egyetemi meghívásának reménye), alig találkozhattak egymással, érdemi beszélgetésre nem került sor közöttük, de Szilágyi ettől kezdve vissza tudta tegezni mesterét.

1948 nyarán Szilágyi János György három hónapos ösztöndíjat kapott Rómába, az Accademia d’Ungheriába, június 23-tól volt ott, közben – felmérve, mire van szüksége régészeti tanulmányaihoz, és mire nyújt lehetőséget ez az idő – 2–2 hetet töltött Firenzében és Nápolyban. Kerényit akkor még, nem sokkal Lukács György gyalázatos cikke (*Társadalmi Szemle*, 1948/6–7. sz.) után is, befogadta a Kardos Tibor vezette Intézet. A római találkozás, Accademia-beli együttlét Kerényivel személyes és tudományos szempontból egyaránt jelentőséggel teli volt Szilágyi számára. Véletlen bár, de jelképesnek is tekinthető, hogy 1948. évi levelezése egy Kerényinek írt érdemi levéllel kezdődik: szellemi hűsége kijelentésével. Rómában sokszor voltak együtt, más-más irányba forduló életszakaszuk elején. Az egymástól távol eltelt öt-hat év folyamán mindketten szükségképpen megváltoztak. A feszültség benne volt a levegőben, erről árulkodik Szilágyi feleségének egyik levelében az aggódo kérdés. A régi kapcsolatot újra kellett konstruálniuk. Voltak az intézeti kirándulások, a tárlatvezetések (Kerényinek svájci éveiben egyik megélhetési forrása a római tudományos idegenvezetés volt), az esti beszélgetések az Akadémián, melyekre Szilágyi egy idő után már kissé sajnálta az időt („Kerényivel sokat vagyok együtt, illetve nem is sokat, csak ő szeretné. Elég kínos, de még nem veszünk össze”). Nyilván ilyen – s nyilván valláspszichológiai tárgyú – beszélgetésekre vonatkozik egy levelében a „Kerényi legzavarosabb marhaságai” kifejezés is. A római levelezés kontextusában elég regisztrálni a feszültség tényét, s elég megállapítani, hogy sértetlenül jutottak túl rajta. Bizonyítja Szilágyi megjegyzése, még Rómából: „a végén újra jóba lettünk, bejött hozzám elbúcsúzni is”. Mentek tovább, mindketten a maguk útján, a lehetőségekhez képest még negyedszázadon át rendszeres érintkezésben egymással, kölcsönös bizalommal és megbecsüléssel egymás iránt. Szilágyi János György további munkásságában is jelen volt Kerényi óráinak, beszélgetéseiknek öröksége, foglalkozott az antik irodalommal, mitológiával, vallástörténettel, tudatában volt annak, hogy az ókort a jelenből nézi, és a jelenre is az ókor felől akart nézni; de most már a vázák és vázáképek, a tükrök, a tárgyi emlékek ugyanolyan jelentőséggel bírtak kutatásaiban, mint a klasszikus szövegek, és eredeti szerves egységükben kezelte őket; most már a vázáképek mesterei műhelyekké, a műhelyek történelemmé rendeződtek; most már a klasszikus antikvitás, a görög–római világ egyediségét más ókori kultúrák többféle egyediségeivel együtt vizsgálta. Talán túlzás így fogalmazni: Szilágyi János

György történetíró lett, Kerényi pedig vallásfilozófus. Ugyanakkor Kerényinek hovatovább csak Szilágyi maradt meg Magyarországból, más kapcsolatait, mint Németh Lászlóval, az emlékező nosztalgia éltette, de Szilágyival eleven volt a szellemi és személyes érintkezésük, és lassan Szilágyi lett az, aki inkább már adott. Másrészt, Kerényi emléket, hagyományát, tudományos példáját a mester halála után ő tartotta fenn Magyarországon, az ő hűsége és odaadó munkája volt a záloga annak, hogy Kerényi írásai utóbb új életre keljenek itthon is.

Levelezését Kerényi is, Szilágyi János György is gondosan eltette, őrizte, de a viszonytagságok mindkettejük gyűjteményét megtizedelték. Szilágyi Kerényinek írt leveleit Kerényi Magda átadta a marbachi Deutsches Literaturarchivnak (DLAM) („Kerényi Nachlass”), de közülük többet, Asconából vagy Marbachból, írógéppel átírva vagy xerox másolatban, Lackó Miklós egyenesen Szilágyi számára hazahozott. Kerényi levelei Szilágyi hagyatékában, a Szépművészeti Múzeum Antik Osztályán eredetiben maradtak fenn, indigós másolataik pedig szintén Marbachban vannak. Szilágyi János György és Kerényi Magda terjedelmes levelezésének egyik része (resp.) a Pécsi Tudományegyetem Klasszika Filológia tanszékére került („Kerényi Magda hagyatéka”), másik része szintén a Szépművészeti Múzeumban van („Szilágyi János György hagyatéka”). A pécsi Klasszika Filológia Tanszéken a levelek egy része digitális másolatban is hozzáférhető. A Kerényi Magda–Szilágyi János György anyagot e szövegkiadás csak horzsolja; a Kerényi Károly–Szilágyi János György levelezésből alább – utóbbi személyes levelezésének igen terjedelmes anyagából kiemelve – mindent közlünk, ami fennmaradt; a kronológiai hézagok esetleg elvesztett leveleket is jelentenek. A különböző dedikációkat figyelmen kívül hagytuk. Az anyag összegyűjtése nem lett volna lehetséges Thuryné Figler Krisztina (Szépművészeti Múzeum Antik Osztály) és Bélyácz Katalin (Pécsi Tudományegyetem Klasszika Filológia Tanszék) készséges, szíves, fáradhatatlan segítségével. A publikálási engedélyekért köszönettel tartozom Kerényi Károly és Magda lányának, Cornelia Isler-Kerényinek (aki elolvasta a levélváltást a jegyzetek egy előző változatával együtt, „Apám hangját »hallani« nagyon meghatott” – írta, és több adat kiegészítésében segítséget is adott); Szilágyi János György lányának, Szilágyi Ágnesnek; Dr. Marcel Leppernek, a Deutsches Literaturarchiv Marbach (DLAM) kutatási csoportvezetőjének (Leiter des Forschungsreferats) és Ruth Doersing ügyintézőnek; Baán Lászlónak, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójának és Nagy Árpád Miklósnak, a Múzeum Antik Osztálya vezetőjének; s végül, de nem utolsósorban, a Pécsi Tudományegyetem Klasszika Filológia Tanszék vezetőjének és munkatársainak, akiket az együttműködésben Bélyácz Katalin képviselt.

Komoróczy Géza

*

1942/04/22

Kerényi Károly, Szeged – SzJGy, Budapest

A borítékon: Az Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi Intézete, Szeged; felülbélyegezve: M. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem stb. – Hivatalból. Díjátalányozva – Cím: Ngs. Szilágyi János dr. úrnak Budapest V Sziget-u. 27. III. 6. – Kézírással, saját kezű, nagybetűs monogram; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka¹

Szeged 42. 4. 22

¹ A Szépművészeti Múzeum Antik Osztályának irattárában (Szilágyi János György hagyatéka) fellelt leveleket, xerox-másolatokat mind, további külön megjelölés nélkül, Thuryné Figler Krisztina és Nagy Árpád Miklós szívességének köszönöm.

Kedves Jancsi,
kiderült, hogy a Weinreich-könyvre² itteni Catullus-előadásaim miatt szükség van. A megrendelt intézeti példány ugyanis még mindig nem jött meg. Az angol Altheimet felviszem magammal. Téged arra kérlek, hogy Untersteinert³ hozd vissza. És pedig Evola⁴ előadására (Gralsmysterium und Reichsgedanke⁵) 24.-én du. 6-kor a Baross-u. 13. sz. a. Saját előadásom⁶ helyett ott leszek.

Üdvözöl

K. K.

1942/06/27

Kerényi Károly, Szeged – SzJGy, Budapest

A borítékon: Az Erzsébet Tudományegyetem Ökortudományi Intézete, Szeged; felülbélyegezve: M. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem stb. – Cím: Ngs. Szilágyi János dr. úrnak Budapest V Sziget-u. 27. III. 6. Hivatalból. Díjatalányozva. – Kézírás, saját kezű, nagybetűs monogram; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

Szeged 42. 6 27

Kedves Jancsi,
valaki kéri tőlem az Ant. Rel.-t.⁷ Ha elolvastad, kérlek, hozd vissza, vagy add le az Egyetemi Kvtárban⁸ számomra.

Mi van Gabival?⁹ Kérlek, mondd meg neki, hogy sürgősen hívjon fel!

Mindezt előre köszöni Neked

üdvözlettel

K. K.

² Talán ez: Otto Weinreich, *Die Distichen des Catull* (Tübingen: Mohr, 1926).

³ Mario Untersteiner (1899–1981) olasz klasszika-filológus, filozófia-történész. – Lásd bővebben *Enigma*, 87, p. 51 és 80. jegyz.

⁴ Julius (Giulio Cesare Andrea) Evola (1898–1974) olasz filozófus, aki a modernizmus elleni küzdelem jegyében többek között az antikvitás ezoterikus hagyományait foglalkozott. Az 1930-as években közel állt a *fascista* Olaszországhoz, a német nemzetiszocialista fajelmélethez, a Vaszgárdához, de utóbb, már a háború után, minden modernizmussal együtt, ezeket is elutasította.

⁵ Evola legnagyobb hatású, napjainkban is terjesztett könyve, a *Rivolta contra il mondo moderno* (Milano: Urlico Hoepli Editore, 1934, és számos újabb kiadás, fordítások, többek között magyarul is: *Lázadás a modern világ ellen*, 1997) függelékében fejtette ki először elméletét a „Grál misztériuma” középkori képzetről, később külön könyvet tett közzé e tárgyban; előadása nyilván szintén ebben a témakörben mozgott. Hasonló című cikke egy kimondottan a német hőskultusszal, faji értelemben vett népi hagyományokkal, fajelmélettel foglalkozó füzetsorozatban: „Gralsmysterium und Reichsgedanke”, *Geist der Zeit. Wesen und Gestalt der Völker*, 17 (Berlin: Herbert Stubenrauch Verlag, 1939), pp. 145–154; könyve: *Das Mysterium des Grals* (München-Planegg: O. W. Barth, 1955); magyarul: *A Grál misztériuma és a Ghibelin birodalmi idea* (2001).

⁶ Ti. Kerényi szokott egyetemi előadása péntekenként 6-tól 8-ig a Múzeum körüti egyetemi épületben, XIII., később IX. terem. Evola előadása a Természettudományi Múzeumban épp péntekre volt kitűzve.

⁷ Karl Kerényi, *Die antike Religion. Eine Grundlegung* (Leipzig: Pantheon, [1940]).

⁸ Az Egyetemi Könyvtár – akkor az egyetlen tudományos könyvtár Budapesten – kölcsönzőterme az 1930-as években, és még a háború első éveiben is, Kerényi és tanítványai számára találka- és üzenőhelynek számított, maga Kerényi rendszerint szombat délelőtt ment be.

⁹ Devecseri Gábor (aki abban az időben dolgozott Catullus-fordításán).

1943/01/07

Kerényi Károly, Szeged – SzJGy, Budapest

Előnyomott levélpapíron, írógéppel; saját kezű aláírás. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

INST. PHIL. CLASS. UNIV. SZEGED

Prof. KERÉNYI

Szeged, 43. 1. 7

Baross G.-u. 2

Kedves Jancsi,

kérdéseidre¹⁰ a következőket: elég P.; elég Amores; a kol(o)fón elég úgy, ahogy van. Ellenben a legelső oldalra legfelül a szokásos módon odanyomandó: KÉTNYELVŰ KLASSZIKUSOK, megindította Kerényi Károly, A. SZÖVEGEK IX. (Tehát A. és nem B. mint az Epiktétoson hibásan áll! B. a tanulmányok!). A kiadásért felelősnek vagy magadat nevezd (meg), vagy a nyomdából¹¹ valakit, de semmiesetre sem engem, mert én nem óhajtok harmadszor is szerepelni a könyvön. Ezt a határozott kívánságomat, légy szíves, közöld a nyomdával is.

Örülök nagyon, hogy a kötet íme tető alá került, s előre is gratulálok Neked hozzá. A Nyomdat figyelmeztess arra is, hogy az intézetemnél van egy csomó előjegyzés, amelyet majd innen kell kielégíteni, tehát rögtön küldjenek Szegedre 50 példányt.

A könyvet különben szeretném mostani állapotában látni, küldess el egy korrektura-példányt posta-fordultával.

Az elismervényt azzal küldöm vissza, hogy légy kedves egyet félívre írni, tégy rá 8 fillérenyi okmánybélyeget, mellékelj egy saját címedre kitöltött póstautalványt és úgy küldd vissza nekem, mert a Gazdasági Hivatal csak ezekkel a ceremóniákkal tud utalni.

Mi is a legjobbakat kívánjuk Neked az új esztendőre, főképp hamaros visszatérést, ha már a bevonulás¹² nem marad el. Lehet, hogy pénteken vagy szombaton délben megfordulok az egyetemi kvtárban, de ez annyira bizonytalan, hogy az elintézendőket jövőben is postán kérem.

Sok meleg üdvözlettel

Kerényi Károly

¹⁰ A levélben Karinthy Gábor Ovidius *Amores*-ének fordításáról, a kötet nyomdai munkálatairól van szó. – P.: Publius, s a kötetben is: P. Ovidius Naso. A kiadó, illetve nyomda: Officina. P. *Ovidius Naso Szerelmei*. Karinthy Gábor fordításában, Szilágyi János György tanulmányával. Kétnyelvű Klasszikusok stb. A címlapverzón: A latin szöveg gondozása és a jegyzetek Szilágyi János György munkája. Officina Nyomda és Kiadóvállalat Kft. Budapest, 1943. (A kolofonban: „1943 tavaszán”). Az elismervény: nyilván SzJGy honoráriumának irata. – SzJGy tanulmánya új lenyomatban: „Dulce malum”, in: *Paradigmák. Tanulmányok antik irodalomról és mitológiáról* (Budapest: Magvető Kiadó, 1982), pp. 9–20, 292–293. A tanulmányt SzJGy mindkét változatában „R. M. emlékének” ajánlotta; a monogram feloldása: Rabinovszky Mária (1919–1995).

¹¹ A nyomda: Löbl (később: Landy) Ödön (1904–1966) és öccse, Löbl Dezső (1908–1990) 1935/36-ban alapították az Officina Könyvkiadót, mely Kerényi bilingvis antik irodalmi köteteit (Kétnyelvű Klasszikusok), a Kerényi-kör több tagjának könyveit, más bibliofil kiadványokat megjelentette. Löbl Dezsőt erős irodalmi érdeklődése vitte Kerényi közelébe. Testvérével együtt 1949-ben elhagyták Magyarországot, Ödön Bécsben, Dezső Bécsben, majd São Paulóban élt (Livreria D. Landy). Az utóbbit említi többek között Karinthy Ferenc *Naplója*, III. k. (1993), p. 140 (1978. szeptember); ő az egyik mellékszereplő Spiró György *Helló, doktor Mengele* című színművében (2014).

¹² Ti. munkaszolgálatra. SzJGy 1942. október 1-jén vonult be mint kiegészítő munkaszolgálatos. Ebbe a kategóriába a honvédség az akkor hatályos törvények értelmében zsidónak minősülő személyeket sorolta. Egyenes bizonyítéka nem maradt fenn, de neki – mint kisgyermekkorá óta római katolikus vallásúnak – fehér karszalagot kellett viselnie. Az első időben még Pesten osztották be munkára. Vidéki munkahelyekre 1943. január elején vitték; később egy időre ismét Budapestre került.

1943/[10(?) k.]

SzJGy, munkaszolgálatban – Kerényi Károly, Ascona

Jegyzetpapíron, ceruzával, kézírás; 2 lap, 4 oldal. – Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹³

Kedves Professor Úr,

messziről ért el hozzám, az ugyancsak messzekerülthöz az első közvetlen hír, amelyet elutazása óta Professor úrtól kaptam. A búcsúest apolloi hangulatát azóta sok egyéb igyekezett elhomályosítani, s ez a levél, ha nem is egyenesen hozzám,¹⁴ de jókor jött ahhoz, hogy ezeket eltávolítsa tőlem. Május közepe óta ugyanis kötött életmódot élek,¹⁵ a kötöttségek elég kellemetlen értelmében, s a Naszály tövében eltöltött néhány kellemes estétől eltekintve talán ez a mai vasárnap, amit emberi módon adatott meg eltölteni. S az elszakadottság érzését még fokozta, hogy Professor úr is elég távol volt,¹⁶ s a levél megérkezéséig azt hittük, teljesen kívül azon a körön, amelybe visszavárjuk.

Sajnos fenti életformám kénytelenül megszakította tanulmányaimat, semmi újba azóta nem foghattam, csak éppen azt a tanulmányt rögzítettem le pillanatnyi, eléggé kaotikus állapotában a bevonulás előtti napokban, amelyről a búcsúestén beszéltem Professor úrnak, az antik meséről szólót. A továbbdolgozáshoz és befejezéshez a külső körülmények kedvező volta mellett Professor úr tanácsaira is szükség volna, s ha ezt a posta viszonyai megengedik, s Professor úr hajlandó időt szakítani hozzám, szívesen elküldeném a mostanáig elkészült fogalmazást.

Szabad perceimben főleg a nagy antik auktorok olvasásával vigasztalódom, s elég sokat olvastam Valerius Maximus¹⁷ excerpta gyűjteményét is. A levélírók válogatott kiadásához nem érzek sok kedvet, részint nem foglalkoztam velük különösebben, részint a válogatottság talán nem is illenék a sorozat eddigi célkitűzéseire. Ehelyett szívesen csinálnám Cicero valamelyik munkáját, a De natura deorumot, a De divinatione-t, vagy az Academicát. Ha Professor Úr szerencsésnek tartja az ötletet, nem volna hiábavaló a fent említett Valerius Maximusnak a vallásról szóló első könyvét kiadni. Egy bevezetés sok érdekes szempontra mutathatna rá. Elsősorban arra, mennyivel több lett az egész a praefatióban említett rhetorok használatára készült példagyűjteménynél, hogy kerekedett ki az egész római életnek és kultúrának, mint exemplumnak a parancsává sztoikus-római szempontú csoportosításban (s itt figyelemreméltó, milyen különböző mind anyagában, mind tárgyalásában a külföldi példák gyűjteménye), s hogy válik ez az exemplum-volta a köztársasági rómaiságnak a császár múltat elhomályosító fényében exemplum | imitabile-ből olyanná, amelyre legföljebb „jól esik emlékezni”. Így tehát két arcát mutatná meg a rómaiságnak: a felidézett – és a kodifikálás hűségével felidézett – régi Róma képe egy új szellemi keretben jelenik meg, a császárkoriban.

A sorozatról egyébként egy összefoglaló ismertetés jelent meg a Magyar Csillagban,¹⁸ a mi Ovidius-kötetünk kivételével általában elismerő hangon, a sorozat célja, az író (Lám Leó) szerint „a lélek felfedezése”. Marót Károly, a hazai klasszika-filológiáról írt kis füze-

¹³ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹⁴ Ti. a lakására, miközben ő munkaszolgálatban volt.

¹⁵ Ti. Vácson és környékén, a 701/16. sz. munkaszolgálatos század munkahelyein.

¹⁶ Kerényi 1942-ben két hónapra előadások tartása végett Svájcba ment, de 1943. márciusban, szándéka szerint a háború végéig, oda költözött. Svájci tartózkodása 1947-ben vált véglegessé.

¹⁷ Antik anekdotagyűjtemény szerzője (i. sz. 1. század).

¹⁸ Lám Leó, „Az Officina kétnyelvű klasszikusai”, *Magyar Csillag*, 1943, no. 2, pp. 174–178. – Lám Leó (később: Lázár György) (1924–1978) klasszika-filológus, Eötvös collegista (1940–1945). A háború után a *Köztársaság* című lap szerkesztője (munkatársa), Rákosi Mátyás személyi titkára volt (1945–1948), majd tanár, műfordító, szakszerkesztő (Világirodalmi Lexikon).

tében¹⁹ Professzor Úrnak és körének teljes fejezetet szentel, lelkes, de azt hiszem, elhibá-
zott sorokat.

Az alkonyat (mivel villany nincs) kényszerű véget vet az írásnak. A Méltóságos
Asszony²⁰ kezét csókolja, s a Professzor Urat kéri, ne feledkezzen el tanítványairól.

Szilágyi János

levélcímem: Sziget u. 27. III. 6

1943/11/23

Kerényi Károly, Ascona – SzJ dr., Bp. V. Sziget-u. 27. III. 6.

Kézírás; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

Ascona 43. 11. 23

Kedves Jancsi,

talán kedvezőbb helyzetben kapod leveletem, mint amilyenben a Tiedet írtad. Termé-
szetes, hogy bármilyen kéziratod olvasására örömmel kész vagyok. Nagyobb dolgot jobb a
követségre küldeni, levelet, teljes hivatalos címezéssel, ide.

Az epistolographusok²¹ kiadása nem feltétlenül szükséges, semmi esetre sem sürgős.
Elég, ha az epistolographiában magad jeleskedel – mindkettőnk nagy örömére. Valerius
Maximus vagy Cicero De nat. deor. – mindkettő jó ajánlat. Rá kell bízni az időre, hogy Benned
is, s a külső lehetőségekben is megérlelje. Semmi se sürgessen és semmi se csüggyessen.

A Magyar Csillag megszólalása a Kétnyelvűekről rosszabb volt, mint ha hallgatott
volna. Igazi „si tacuisses...”²² Marót iratát is olvastam. Halálmegvető jóakarát halálmeg-
vető – no mivel párosulna, hogy leírta azt amit leírt? Margites²³ itt, Margites ott (nem
Svájcban!), nem kellene megírni a „Margites vagy a magyar irodalmi és filológiai kritika
legújabb fejezete” c. művet? Én, sajnos, súlyosabb dolgokat kell, hogy megírjak, itteni
előadásaimat (a már régibb Medeiát is a „Töchter der Sonne” c. kötetecskében²⁴) s ezért e
szükszavúság is. Ne kövess benne. Szeretettel üdvözöl

Kerényi Károly

¹⁹ Marót Károly, A klasszika-filológia mai állása Magyarországon, *Szellem és Élet*, 6, no. 1–2 (1943),
pp. 51–71. – Marót Károly (1885–1963) klasszika-filológus, vallástörténész, az 1930-as években a
szegedi egyetemen tanított (Kerényi korábról is, Szegedről is ismerte őt). 1946-ban kinevezték
Szegeden Kerényi volt tanszékére egyetemi tanárnak, 1947-ben a budapesti tudományegyetem-
men lett tanszékvezető egyetemi tanár.

²⁰ Kerényi Károlyné, szül. Lukács Magda / Kerényi Magda (1914–2004), Kerényi második felesége.
1932. december óta látogatta Kerényi péntek esti előadásait. 1936. augusztusban házasodtak ösz-
sze. Rendszerint részt vett a Stemma összejövetelein, lakásukban. Kerényi halála után ő gondoz-
ta a hagyatékát, rendezte sajtó alá kéziratait és a Werke in Einzelausgaben két sorozatának
(Langen-Müller, 1966–1988; Klett-Cotta, 1994–1998) terjedelmes köteteit. Gyermekük: Lucia (Lu-
cia Barella-Kerényi, 1940–), Kornélia (Cornelia Isler-Kerényi, 1942–) és Dénes / Dionigi (1945–
2000). – K. Magda és SzJGy csak valamikor 1990 k. tértek át a tegeződésre.

²¹ Ti. a görög és latin (fiktív) levelek gyűjteményei.

²² Si tacuisses, philosophus mansisses, „Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna” (továbbra is
bölcsek tartottunk volna); latin szállóige Boethius, *Consolatio philosophiae* című műve (II, 7,20)
nyomán.

²³ Egy töredékesen fennmaradt görög eposz komikus, „bolond” hőse.

²⁴ Magyar változata: Kerényi Károly, *Napleányok. Elmékedések Héliosról és görög istennőkről* [ford.
Zolnay Vilmos] ([Budapest:] Bibliotheca, é. n. [1948]); itt Médeiáról: p. 63 skk.

D. n. [1944/03(?)]

SzJGy, munkaszolgálatban, Pesten – Kerényi Károly, Ascona

Boríték nélkül, kézírás, tintával; 1 lap. – Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka²⁵

Kedves Professor Úr,

hosszabb idő után most megint olyan helyzetben vagyok, hogy írhatok, még pedig tintával. Pestre kerültem s így szabad időmben még dolgozhatok is. Jelen lehettem tudományos életünk nagy eseményénél: Huszti²⁶ negyedszázados szünet után ismét antik tárgyról olvasott fel „A római irodalom korszakai” címen.²⁷ Kifejtette, hogy nem szabad a római irodalmat pusztán a görög fordításainak tekinteni, ugyanakkor azonban óva intett attól, hogy ezt a szempontot az eredetiség kedvéért elhanyagoljuk. Véleménye szerint nem lehet a kultúra egyéb jelenségeitől, az állami léttől függetlenül tárgyalni. Ilyen biztos alapvetések után már könnyű volt a római irodalmat 5 (vagy 6, már nem emlékszem pontosan) korszakra osztani, amelyek „különbözőleg nagyjában egyeznek Norden²⁸ felosztásával”. Az előadásnak nagy sikere volt, a Társaság elnöke kifejezte azt a reményét, hogy a művet rövidesen nyomtatásban is megláthatjuk.²⁹

Most hogy kissé újra hozzájutottam az olvasáshoz, úgy látom, nem kevésbé lelkesítő a külföldi szakirodalom sem. Róma mint indogermán probléma F. Böhmer *Ahnenkult und Aberglaube* c. könyvében,³⁰ a Róma-kutatás közhelyeinek antik viszonyokra való alkalmazása a *Das neue Bild der Antike* II. kötetében,³¹ igazán felüdülés Ritschl *Parerga-it*³²

²⁵ Bélyácz Katalin szívességéből.

²⁶ Huszti József (1887–1954) klasszika-filológus, egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia tagja. A budapesti Tudományegyetemen 1934-ben ő kapta meg azt a tanszékot, amelyen Némethy Geyza (1865–1937) nyugdíjba vonulása után Kerényi mint mb. egyetemi tanár működött (Kerényi ez után kapott kinevezést Pécsre). Az 1930-as években a nemzeti szempontú tudományművelés politikailag preferált irányzatának egyik vezető képviselője volt, e téren jelkép értékű műve: *Gróf Klebelsberg Kuno életműve* (1942). SzJGy latin filológiából Husztinál doktorált (1941. december). – Huszti tudományos munkásságát SzJGy nem tartotta nagyra, politikai elkötelezettsége számára abszolút idegen volt, de emberi magatartását mindig is becsülte. A levél írásakor még nem tudhatta, amit utóbb Moravcsik Gyula a Huszti-nekrológiájában megírt: „Amikor a faszizmus a legrettenetesebben tombolt a budai hegyekben, az ő hajléka mindég menedéket nyújtott az üldözötteknek, s koporsóját többen állták körül azok közül, akiknek a nehéz időkben ő és családja nyújtott oltalmat és segítséget.” *Antik Tanulmányok*, 1 (1954), p. 149.

²⁷ A Budapesti Philológiai Társaság 1944. február 16-iki közgyűlésén.

²⁸ Eduard Norden (1868–1941) német klasszika-filológus, vallástörténész, egyetemi tanár; kiváló főműve, az *Antike Kunstprosa* (1898) a szájhagyomány szerint Huszti egyetemi előadásainak egyik forrása volt. Norden, bár protestáns vallású volt, és Hitler hívének vallotta magát, 1935 után zsidó származása miatt minden egyetemi és akadémiai tisztségét elveszítette, könyvtárát eladni kényszerült, és a háború kitörése előtt néhány héttel Svájcba emigrált.

²⁹ Nyomtatásban: Huszti József, „A római irodalom korszakai”, *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 69 (1946), pp. 1–18.

³⁰ Franz Böhmer, *Ahnenkult und Aberglaube im alten Rom* (Beihefte zum Archiv für die Religionswissenschaft) (Leipzig – Berlin: B. G. Teubner, 1943).

³¹ Helmut Berve, Hrsg., *Das neue Bild der Antike*, II: Roma (Leipzig: Koehler und Amelang, 1942). – A tanulmánykötet kimondottan „a szellemtudományok háborús bevetése” alkalmából Berlin-Dahlemben 1941. április elején, egy nemzetiszocialista ideológus (Paul Ritterbusch) kezdeményezésére szervezett konferencia előadásait és ehhez kapcsolódó tanulmányokat tartalmaz, mely konferenciát abból az alkalomból tartották, a birodalmi tudományminiszter részvételével, hogy „az új Európa szabadságharca a görögység klasszikus helyeit elérte” (!). Németország 1941. április 30-ra megszállta az egész Balkán-félszigetet, június 1-jén Krétát. Berve (1896–1979), ókortörténész, akinek érdemes tudományos munkái voltak, 1933. április óta az NSDAP tagja volt.

³² Friedrich Ritschl, *Parerga zu Plautus und Terenz* (Leipzig: Weidmannsche Buchhandlung, 1845). – Friedrich Wilhelm Ritschl (1806–1876) német klasszika-filológus, egyetemi tanár.

olvasni. Ezt nem egészen cél nélkül teszem: Devecseri Gabival egy Terentius-kötetet tervezünk a Kétnyelvű Klasszikusok sorozatában (ha Löblék hajlandók kiadni). Az Eunuchust ajánlottam Gabinak fordításra, s én írnék bevezető tanulmányt hozzá, ha Professor Úrnak nincs kedve rá.³³

Waldapfeltől³⁴ már bizonyára tetszik tudni, hogy neki körülményei nem engedik meg az Antike Religion³⁵ fordítását és ő – természetesen csak akkor, ha Professor Úr beleegyezik, – nekem ajánlotta fel a munkát. Ennekem, talán mondani sem kell, igen kedves feladat lenne, s mindenképpen megéri a fáradságot, amivel számomra járna. Persze természetesen találnám, ha Professor Úr szívesebben bízna egy nálam kompetensebbre a fordítást (pl. Brelich³⁶).

Mellékelten küldöm azt a tanulmány-vázlatomat, amelyet a múlt levelemben említettem. Közél egy éve rögzítettem le sietve s azóta nem volt módomban dolgozni rajta, holott még sokat kellene, nemcsak egyes részletekben (pl. a *μῦθος* és a *fabula* szó használata), hanem egész felépítésében is több ponton kellene még egy lépést tenni, ami még hátra van. Publikálását Professor Úr véleményétől teszem függővé.

Remélem, Professor Urat semmi nem zavarja munkájában (hozzánk az Eranos-Jahrbuchbeli Hermes-tanulmány³⁷ jutott el legutóljára, én még sajnós nem tudtam hozzájutni), az ottani levegő nagyon sokat jelenthet.

A Méltóságos Asszonyt és a gyerekeket üdvözli, Professor Úr válaszát várja,

Szilágyi János

P. S. A tanulmányt szíveskedjék visszaküldeni Professor Úr, mert egyetlen példány.

1944/03/20³⁸

Kerényi Károly, Ascona – SzJGy, budapesti címén

Írógéppel, kézirásos lapszéli kiegészítések, saját kezű aláírás; 1 lap, 2 oldal. – Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

Szilágyi János dr. Budapest V. Sziget-u. 27. III. 6

Ascona 44. 3. 20
Villa Sogno

³³ Sem a kötet, sem a fordítás nem készülhetett el.

³⁴ Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970) klasszika-filológus, egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia tagja; a Trencsényi nevet 1947 előtt csak mint írói nevet használta. Az 1940-es években kétszer volt munkaszolgálatos (1942: Havasmező, Máramaros; 1944: t. k. Leipziger Ecetgyár, Óbuda); majd a nyilaskeresztes uralom alatt több helyen bujkált (az életrajzi adatokat Trencsényi Imrének és Trencsényi Borinak köszönöm), maga ír 1946-ban egy levelében Kerényinek arról, hogy egy ideig Szabó Árpádnál. – Waldapfelt SzJGy (aki élete végéig így emlegette) Kerényi köréből, a Stemmából ismerete, kapcsolatukat a háború után kialakuló ideológiai és politikai feszültségek sem rontották meg tartósan. Halála után nagy ívű tanulmányban jelölte ki helyét a magyar ókortudományban: *Antik Tanulmányok* 17 (1970), pp. 149–167; új lenyomatban: „Trencsényi-Waldapfel Imre tudományos pályája (1908–1970)”, in: *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2011), pp. 325–336.

³⁵ Karl Kerényi, *Die antike Religion. Eine Grundlegung* (Leipzig: Pantheon, [1940]).

³⁶ Angelo Brelich (1913–1977) régész, vallástörténész, Budapestben Kerényi Károly és Alföldi András tanítványa. Személyéhez, Kerényihez és SzJGy-höz fűződő kapcsolatáról lásd Szilágyi János György, „Elváló utak. Brelich Angelo és Kerényi Károly levélváltásához”, (2011); kötetben: *A tenger fölött* (2011), pp. 305–313.

³⁷ Karl Kerényi, „Hermes der Seelenführer”, *Eranos-Jahrbuch*, 9 (1942), pp. 9–107.

³⁸ A címzés fölött Kerényi kézirásos jegyzete: „Régi levél – a nyomdai kéziratához tartozó!” – Az utalás SzJGy kéziratára vonatkozik, erről ír Kerényi a levélben is.

Kedves Jancsi,³⁹

még leveled vétele előtt megírtam mind Imrének,⁴⁰ mind pedig Officináéknak, hogy örülök, ha Te fordítod az „Antik vallást”.⁴¹ Gondoltam, hogy Imrének erre nem lesz ideje, hozzá inkább csak mint a tanítványi kör Nestorához fordultam s ő helyesen érezte meg, hogy mi volt az én reális választásom. Persze nem tudhattam, milyenek a Te munka-visszonyaid s ezért most igazán nagy megnyugvással veszem tudomásul, hogy dolgozhatsz a fordítás. Van-e példányod? Itt küldöm az ünnepről szóló fejezet egy régebbi lefordítási kísérletét, amely Gaál Honorától⁴² származik, akinek ez kedves, de minden igény nélkül való, inkább játékos vállalkozása volt, még évekkkel ezelőtt.⁴³ Ha – esetleg részben – fel tudod használni, tedd meg s majd megtaláljuk a módját, hogy az előszóban köszönettel megemlítsük. A fordítás stílusa mindenesetre legyen egységes. De már az maga is hasznos, ha az ember saját fordítását máséval összehasonlíthatja.⁴⁴

A Terentius-tervnek is örülök s a bevezetést nagyon Neked valónak találom. A Reitzenstein Alb. Vig. füzetével⁴⁵ kapcsolatos viharocskát (egy pálinkás pohárban) bizonyára ismered és figyelembe veszed.

A „Mese és mythos”-tanulmányt itt küldöm vissza, érdeklődéssel olvasta(m), tiszta vonalvezetését élvezve s negatív eredményével teljesen, sőt azon túlmenőleg is egyetértetek. Túlmenőleg, mert szerintem az a megállapítás is, hogy a „mese is, mint a többi formák, időtlen”, bár igaz, de semmitmondó. Az „időtlenség”, Pauler⁴⁶ értelmében használva, általában semmitmondó, és terméketlenül üresek a Jolles féle „Einfache Formen”⁴⁷ is. Az „időtlen fennállás” nem jelent ható valóságot is. A mese pedig hat – de mindig egy bizonyos emberi (tehát pszichológiailag is megfogható) szituációban, amelynek lehetőségei viszont nemcsak pszichológiaiak, hanem kultúrtörténetiek is. A mese elsősorban kultúrtörténeti és csak mellékesen irodalomtudományi objektum. A mesében mindig egy bizonyos kultúrtörténeti helyzet „szerepel”, hat, játszódik el, s viszont a mese is a kultúra egy bizonyos helyzetében játszik szerepet. A mesének ahhoz hasonló lélektani és szociológiai szerepe van, mint az álmoknak maguknak – természetesen szociológiailag megfoghatóbban, de azért még mindig közelebb az álmokhoz, mint – mondjuk – a drámához.

³⁹ A levelet SzJGy annak idején nem kapta meg, Kerényi 1947. október 17-én, SzJGy hadifogságból hazaérkezése után küldte el neki az indigós másolatot.

⁴⁰ (Trencsényi-) Waldapfel Imre.

⁴¹ Karl Kerényi, *Die antike Religion. Eine Grundlegung* (Leipzig: Pantheon, [1940]).

⁴² Gaál Honóra fizika szakos gimnáziumi tanár, könyvkiadói szerkesztő, tankönyvíró. A Kerényi család közeli barátja, Cornelia keresztanyja, Asconában többször volt Kerényiek vendége. Könyvei: *Fizikai kísérletek gyűjteménye*, 2 (1954); ua., 3 (1956).

⁴³ Kerényi kézírásos jegyzete ehhez a mondathoz a lapszálon: „Ezt most nem küldöm, s Ant. Rel.-t is csak akkor tudok, ha az angol fordítótól, Londonból visszakaptam.” 47. 10. 17.

⁴⁴ Kerényi könyvét végül SzJGy sem tudta – munkaszolgálat, hadifogsága miatt – lefordítani, a könyv azóta sem jelent meg magyarul.

⁴⁵ Erich Reitzenstein (1873–1976), *Terenz als Dichter* (Amsterdam: Albae Vigiliae, Heft 4) (Pantheon Akademische Verlagsanstalt, 1940). – A könyv Terentius fentebb említett Eunuchus-ával foglalkozó tételét az általa élesen bíralt szerzők egyike, Hans Drexler (1895–1984) egyetemi tanár (Göttingen), súlyosan elmarasztalta a szövegből nem bizonyítható pszichológiai értelmezések miatt (*Gnomon*, 18, no. 1, 1942, coll. 19–38). Drexler 1937 óta a nemzetiszocialista párt tagja volt, jelentéseket írt az SS-nek; Kerényit is bírálta; Kerényi svájci emigrációban élt és erős vonzalmat ápolott Carl Gustav Jung pszichológiai elméletéhez, dolgoztak is együtt: mindez elegendő volt ahhoz, hogy Kerényi lekicsinylőleg „viharocskáról” beszéljen.

⁴⁶ Pauler Ákos (1876–1933) magyar filozófus, egyetemi tanár; Kerényi egyébként becsülte.

⁴⁷ André Jolles, *Einfache Formen. Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz* (Forschungsinsitut für Neuere Philologie Leipzig: Neugermanistische Abteilung, 1) (Halle/Saale: Niemeyer, 1930) (későbbi kiadások is).

Alapvető Malinowski „Myth in primitive Psychology”-ja,⁴⁸ amelyet az „Einführung”-ban⁴⁹ idézek (14. l.). Regénykönyvemben, mindarról, amit később Frobeniustól⁵⁰ és Malinowskitól tanultam, mit sem tudva, megkíséreltem az antik mesét ott megfogni, ahol egyedül lehet: a mese-mondó-szituációban. Annak, aki az antik mesével foglalkozni akar, ma sincs más hátra, mint a klasszikus helyeket interpretálni: az Amor és Psyche⁵¹ keretét és Plat. Phaidr. 229 c sq.-t s általában a platóni „mythosok”-at. Az interpretációs lehetőségeket itt sem bérni kollégám, W. Wili⁵² disszertációja, sem az „Antike Religion” első fejezete nem merítették ki. Ez utóbbi helyen a kiinduláshoz szükségeseket – úgy ahogy én képzelem – megtalálok. S végeredményben a tiszta vonalvezetésben is csak akkor van igazi öröm, ha pozitívumhoz vezet.

Ha az üres és lényegtelen „időtlen”, Jolles-féle „mese” helyére – kísérletképpen – a mesemondó „archetypusát” tesszük (mennyit foglalkoztak a mi mesekutatóink a még élő mese-fákkal és milyen vakon!) s összehasonlítjuk, mondjuk, a „samánnal”, máris mennyire előbbre jutunk! S ehhez ott vannak Meuli⁵³ előtanulmányai a disszertációjában (Die Odyssee und die Argonautika) és Scythica-iban (Hermes 70), mindkettő túlzó és csak erős kritikával használható, de mennyivel nagyobb perspektivákat nyit! Interpretáld a platóni mythos-mondó szituációkat, vitatkozz Meulivel – de mindenesetre nyisd ki az ablakot. Mert a dolgozatodban kellemes és steril éter-szag van, de levegő kevés. Legalább számomra – és biztosan egy idő múlva már számokra is. Erre gondolva dönts el, hogy publikáld-e.⁵⁴

Ami engem illet, épp a napokban „támadt” egy kisebb filológiai dolgozatom is (Mnemosynéről),⁵⁵ a nagyobbak egyikeről Devecseri Gabinak írtam bővebben. A levona-

⁴⁸ Bronisław Malinowski, *Myth in Primitive Psychology* (New York: W. W. Norton, 1926).

⁴⁹ Karl Kerényi & Carl Gustav Jung, *Einführung in das Wesen der Mythologie. Gottkindmythos – Eleusinische Mysterien* (Amsterdam: Pantheon Akademische Verlagsanstalt, 1941).

⁵⁰ Leo Frobenius (1873–1938) német ethnográfus; Kerényi személyes kapcsolatban állt vele.

⁵¹ Lucius Apuleius, *Metamorphoses* (Asinus Aureus), IV, 28 – VI, 24. – Magyarul: Apuleius, *Az aranyszámár* (ford. Révay József).

⁵² Walter Wili (1900–1975) klasszika-filológus (Bern).

⁵³ Karl Meuli (1891–1968) klasszika-filológus, erős ethnográfiai és vallástörténeti érdeklődéssel (Basel). Kerényi által említett munkái: *Odyssee und Argonautika. Untersuchungen zur griechischen Sagengeschichte und zum Epos* (Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1921); „*Scythica*”, *Hermes*, 70 (1935), pp. 121–176.

⁵⁴ Erről a levélről, és e levélnek e szakaszáról írta SzJGy „Kerényi Károly emlékezete” című tanulmányában a következőket: „Egy tanítványa 1943-ban, nem sokkal Kerényi emigrációja után Svájcba küldte el neki egy dolgozatát, közvetlenül bevonulása előtt, egy búcsúlevél kíséretében. A válasz a második világháború örvényében öt évig hányódott, amíg megérkezett: »Mindenesetre nyisd ki az ablakot. Mert a dolgozatodban kellemes és steril éter-szag van, de levegő kevés. Legalább számomra – és biztosan egy idő múlva már számokra is. Erre gondolva dönts el, hogy publikáld-e.« A tehetségtelenséget vagy lustaságot »segítő szándéknak« csúfolt demoralizáló elnézéssel takargató, sőt dédelgető, az elfogadhatóság legalacsonyabb szintjét már eredményként ünneplő, a tanítványokban rejlő lehetőségeket velük szembeni igénytelenséggel elfojtó és kiírtó, a jót-rosszat, akármit a tanító dicsőségeként felmagasztaló tanítványvadász magatartásnál mennyivel emberhez méltóbb, mennyivel őszintébben jót akaró ez a kellő időben – még ha külsőleg is látszólag a legrosszabbkor is – Apollón farkas-arcát felvillantó gesztus, amely a kimondott szó tisztaságát nem teszi a körülmények csalóka mérlegére, és a kimondás szükségességét nem köti ahhoz a reményhez, hogy egyáltalán eljusson valakihez; mennyivel őszintébben hasznos annak, akihez szól, és az egész tudománynak egyaránt: a tanulmány nem került publikálásra.” *Paradigmák* (1982), p. 261 sk.

⁵⁵ Karl Kerényi, „Mnemosyne–Lemosyne. Über die Quellen der »Erinnerung« und 'Vergessenheit' der griechischen Mythologie”, in: uő, *Die Geburt der Helena, samt humanistischen Schriften aus den Jahren 1943–1945*”, *Albae Vigiliae*, N. S. 3 (1945).

taimat ezentúl „körözésre” haza küldöm.⁵⁶ Te is megkapod s kérlek, hogy hamar küldd tovább. Szeretettel üdvözlök és újabb híreket vár

Kerényi Károly

1946/09/22

Devecseri Gábor, Budapest, Béla király út 6 – Kerényi Károly, Tegna presso Locarno Írógéppel; részlet. – Xeroxmásolat: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka (...) Egyetemi, szabadegyetemi, művelődési telepeken és irodalmi társaságokban tartott előadásaimon úgyszólván naponta alkalmam van Kerényi-művekkel foglalkozni és az egyre növekvő számú – a Szabadegyetemen több száz főnyi – hallgató előtt azokat ismertetni. De ez távolról sem pótolhatja a múlt és remélhetőleg a közeli jövő beszélgetéseit. Ha Professor Úr köre teljes már amúgy sem lehet, legalább csonkán kerüljön össze mennél előbb. Hiszen még az élők közül is: Szilágyi Jancsi, szegény, még mindig fogolytáborban van. (De elragadó levelezőlapokat ír erről „a kissé hosszúra sikerült kirándulásáról”, s egy barátunk⁵⁷ házasságáról elmélkedve kijelenti: nem mindenkinek sikerül a házasságon belül olyan tökéletes függetlenséget megvalósítani, mint neki, immár harmadik éve.) (...)

1947/10/12

SzJGy, Budapest – Kerényi Károly, Tegna

Kézírás, tintával; 1 lap, 2 oldal + feladószelvény. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka,⁵⁸ xeroxmásolat (SzJGy kézírásos jegyzete a lap tetején: „Lackó M. xeroxai az asconai archivumból”): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

1947 X. 12

Kedves Professor Úr, három és fél éves hadifogság után most érkeztem vissza Budapestre.⁵⁹ Én ott sem szüntem meg soha egy eszme „propagandistája” lenni (ahogy ott nevezik), azé, amelyik több bármelyik pártprogramnál és amelynek a felismerésében olyan sokat köszönhetek éppen Professor Úrnak. Itt nagyot változott a világ, de nem elég nagyot, ahogy azt a Professor Úr tanszéke körüli neveléses huzavonákból látom.⁶⁰ De bele kell nyugodni, hogy az emberhez méltó lépést sohasem fogja más előbb megtenni. Én itt nem tartozom semmiféle politikai párthoz vagy tudományos csoporthoz és ezért úgy érzem, elsősorban nekem van jogom megírni, hogy Professor Úrra szükség van Magyarországon és éppen most a leginkább. Nem tanácsadás, vagy rábeszélés akar ez lenni, erre nem vagyok hivatva, de hallottam, hogy Professor Úr még nem döntött arról, hogy hazajöjjön-e a háború előtti kedvezőtlen körülmények között s azt gondolom, nem lehet döntőbb érv, mint ha biztosítom, hogy itt – ha nem is többen, de legalább annyian,

⁵⁶ Kerényi kézírásos jegyzete ehhez a mondathoz a lapszámon: „Ez akkor megakadt, s később valósult meg. Vajjon miért??”

⁵⁷ Karinthy Ferenc.

⁵⁸ Bélyácz Katalin szívességéből.

⁵⁹ SzJGy 1942. október 1-je óta kisebb megszakításokkal munkaszolgálatos volt. Egységét 1944. június 30-án indították el Budapest Rákosrendező pályaudvarról – mint családjának Hatvanból, július 1-jéről keltezett tábori lapján írta – „az ezeréves határ felé”, július 25-én Delatynnál estek szovjet hadifogságba, gyalogmenetben (900 km) jutottak el Zaporozsjébe, és ő innen szabadulván, 1947. szeptember 26-án érkezett vissza Budapestre.

⁶⁰ Erről SzJGy bőszegesen ír, de nem minden nevet és adatot közölve, a *Mitológia és humanitás. Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (Budapest: Osiris Kiadó, 1999) lapjain, p. 91 skk. A történeteket Kerényi Károly, Devecseri Gábor és (Trencsényi-) Waldapfel Imre akkori levélváltása részleteiben is feltárja.

mint akkor, most is lesznek, akikkel együtt lehet élni és akiknek érdemes tanítani. Ezek – és köztük én is – nagy szeretettel és türelmetlenül várjuk haza Professzor Urat.

A mielőbbi viszontlátás biztos reményében üdvözlö

Szilágyi János

P. S. Két személyes kérés: az egyik, hogy a mese- és mythosról szóló tanulmányomat, amelynek egyetlen teljes példányát annakidején elküldtem Professzor Úrnak, ha megérkezett, szeretném visszakapni. A másik: könyvtáram egy része elpusztult, közte Professzor Úr valamennyi munkája. Nagyon kérem, hogy amelyiket Professzor Úrnak módjában áll, juttassa el hozzám, mert most sajnos nem tudok vásárolni. Mindkét kérés természetesen csak akkor aktuális, ha Professzor Úr utazása valami okból elhalasztódna, vagy elmaradna. Quod di bene vertant.⁶¹

Felességét és gyermekeit is szeretettel üdvözlöm.

Sz. J.

Címem: XII. Normafa út 25-27

1947/10/17

Kerényi Károly, Tegna – SzJGy, Budapest

Írógéppel, 1 lap, 2 oldal, saját kezű aláírás. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka; indigós másolat: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka⁶²

Tegna 47. 10. 17.

Lauro e Fontana

Kedves Jancsi,

nagyon nagy öröm volt ma régen várt leveled – mert hogy hazatérésed már szintén régóta kilátásban s reményekkel és aggodalmakkal teljes beszélgetések tárgya volt itt is, s Szabolcsiékkel⁶³ való együttléltünk alatt Rómában is, azt talán fölösleges mondanom. S leveled egyúttal nagyon komoly szavazat is számomra, az én hazatérésem kérdésében. Te is az otthon töltött idők legszűkebb baráti köréhez tartoztál, a negyedik SZ, s a többi három közül szegény Szerb Tóni⁶⁴ már nem szavazhat, Szondi⁶⁵ kitarótlan nem-mel szavaz, Szabolcsi Bence pedig intenzív igennel. Ehhez csatlakozik most a Te hívásod is, s ha a végső döntés csak Tőletek s tőlem függne, ennyi már elég is volna ahhoz, hogy válaszom egészen megnyugtató legyen számodra. De erről talán az első pillanatban még ne beszéljünk: elég legyen annyi, hogy novemberben valószínűleg látjuk egymást.

⁶¹ Latin szólás: „Adjanak az istenek szerencsét hozzá”.

⁶² Bélyácz Katalin szívességéből.

⁶³ Szabolcsi Bence (1899–1973) zenetudós; a háború előtt és egy ideig alatt apósa, Győző Andor könyvkereskedésében (V., Vilmos császár-út 24.) dolgozott, és a kiadvállalat kiadványait szerkesztette (*Zenei lexikon*, szerk. Sz. B. és Tóth Aladár, 1935). SzJGy a könyvesboltban, ahol gyakran megfordult, ismerkedett meg vele, és sokszor beszélgettek egymással, később is szívélyes kapcsolatban maradtak.

⁶⁴ Szerb Antal az 1930-as években Kerényi baráti köréhez tartozott. Balfon, munkaszolgálatosként, súlyos betegen, keretlegények verték agyon 1945. január 27-én. *Utazás és holdvilág* című regényében (1937) Kerényi is megjelenik Waldheim professzor alakjában. Maradt fenn közös fényképük Itáliából.

⁶⁵ Szondi Lipót (1893–1986) orvos, pszichiáter; ebben az időben már Svájcban élt (a Kasztner-vonattal jutott ki a német megszállás alatt álló Magyarországról). – Szondi és Kerényi egykori szegedi és budapesti baráti kapcsolatáról lásd Lengyel András, „Szondi Lipót három levele”, *Thalassa*, 12, no. 1 (2001), pp. 146–150.

Itt⁶⁶ küldöm Neked azt a levelet, amely közvetlenül a német megszállás híre előtt indult el Budapestre futárpóstával, de az utolsó pillanatban még visszarántottam, kéziratoddal együtt, amely most külön ajánlott küldeményként megy, néhány különnyomatoddal együtt. A legújabb közülük a Göttinger Natur.⁶⁷ A könyvekből, sajnos, nincsenek itt sem már példányaim (amit még a kölcsönben kintlevőkből visszkapok, így az Ant. Rel.-t utólag elküldöm), Budapestben vagy az Eötvös Coll. vagy a Görög Intézet könyvtárában megvannak – ezt Grácia⁶⁸ tudja pontosabban megmondani. Nagyon szeretném, ha minél előbb a Te kezébe kerülnének, s nem koravén gyermekek játszodoznának velük ismertetősdit, olyan „módszert” keresve bennük, amely „segédtudomány”...

Nem titkolom el előtted, hogy otthonlétedtől sokat várok: filológiai vénádtól és ítélőképességedtől éppen annyit, mint egyenességedtől és humorodtól. Mit csináljak pl. Csalával,⁶⁹ akitől a napokban kaptam nagyképű múzeumi tanács-papíron levelet, kérdőrevonással, mért nem válaszolok neki. Még előbb kaptam tőle egy különnyomatot, az Etnográfia 58. folyamából, Honti János emlékének szentelve a „Valóság, mítosz és szimbólum”-ról.⁷⁰ „Károlynak – bizonyágtétel gyanánt – Csalá” – mondja a dedikáció. S valóban: olvasd el a harmadik bekezdést. Én legalább alig találkoztam még ennyire intenzív reminiscenciával előadásaimból, Rilke Alkestisének⁷¹ emlegetését belészámítva s azt a mondatot, hogy „Az ablakon benézett egy ló.” „Hogy benéző lófejről van szó”, ennek a fontosságát eléggé hangsúlyozza Csalá, első jegyzetében, mondván, hogy „ezt a felfogásunkat alátámasztják” stb.⁷² S ez – ismétlem: valóban: – felfogásunk. Én előadtam s most Csalá bizonyágtételt tesz. Kik mellett? A főforrások – Malten, Svoronos, Kazarow, Chaputhier, Wiesner – megemlézése után következnek: Palotay, Morton, Alföldi, Hampel, Dobrovits, Conze, Studniczka, Jéquier, Thomas Mann, Dobrovits, Alföldi, Dobrovits, K. Reinhardt, Lublinski, Dobrovits, Szabó Árpád. Gondolta, hogy a nevem megemlézése nélkül is még mindig olyan ismeretesek arról a bizonyos „ló”-ról tartott előadásaim, mint valamikor, a „világtörténelem” előtti időkben valóban voltak? Úgyhogy az én nevem magától értetődik?⁷³

⁶⁶ Csillag alatt, lapszéli jegyzetben: „Mégis a kézirattal együtt ment, már az előbbi póstával.” – NB: A kézirat mindaddig nem került elő.

⁶⁷ Karl Kerényi, „Die Göttinger Natur”, *Eranos-Jahrbuch* 1946 (Zürich, 1947), pp. 39–86.

⁶⁸ Kerényi Grácia (1925–1985) klasszika-filológus, költő, műfordító; K. Károly második lánya első házasságából.

⁶⁹ Dobrovits Aladár (1909–1970) egyiptológus; Kerényi körének tagja, SzJGy barátja. 1934-től a Szépművészeti Múzeum munkatársa (gyakornok, segédőr, osztályvezető); 1946. május és 1949. december között a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki tanácsosa, SzJGy-öt ebben a minőségében vette fel a Szépművészeti Múzeum állományába. – Kapcsolatokról SzJGy részletesen beszél 2003. évi interjújában, *Enigma*, no. 87–88 (2016). Dobrovits posztumusz gyűjteményes tanulmánykötetének (*D. A. válogatott tanulmányai*. I: *Egyiptom és az antik világ*, II: *Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban*, Apollo Könyvtár, 7–8, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979) egyik szerkesztője volt.

⁷⁰ *Ethnographia*, 58 (1947), pp. 1–7; új lenyomatban in uő, *Egyiptom és az antik világ* (1979), pp. 11–22 és 177–178 (jegyzetek).

⁷¹ Rainer Maria Rilke *Alkestis* című balladája, mely a görög sír-sztéléken gyakori halotti lakomajelenetre épül: az elhunyt, az arcát félig eltakarva néz vissza az élőkre: „(...) Ám még látta egyszer / a lánynak arcát, ahogy visszafordult / fényes mosollyal, amely a remény volt, / s már majdnem ígért: hogy majd ha felnő, / még visszatér hozzá a mély halálból, / urához, aki élni fog. (...)” (ford. Kosztolányi Dezső).

⁷² Az elhunyt mellett vagy a halotti lakomán kívülről megjelenő, ablakon benéző ló vagy lófej Dobrovits cikkében – és a korábbi szakirodalomban, Kerényi egykori előadásaiban is – Hadészt jelképezi, az elhunytak vele kell mennie.

⁷³ Dobrovits valóban nem idézi Kerényit, nem említi előadásait, és cikkének utolsó mondatát Kerényi – akit korábban itthon épp mítosz-elmélete miatt támadtak, és akinek ez idő tájt hiúsult meg reménye arra, hogy a budapesti egyetemi katedrát megkapja – nem egészen alaptalanul vehette zokon: „A baj mindig ott kezdődik, amikor a mítoszt meghamisítják, illetőleg a keletkezését kivál-

Jancsi, Te most már otthon vagy, s említett egyenességeddel és humorérzékeddel feltehető a kérdést Csalának – ha én tenném fel levélben, ő Igazgatótanácsossága még rosszabb néven venné, mint kíméletes hallgatásomat – hogya gondolta itt a „bizonyoságtétel”? Vagy van valahol a dolgozatban igazi, nyomtatott és vállalt bizonyoságtétel is és csak én hittem, hogy kinézett belőle a „lóláb”? Mert humorérzékem végül is, ezzel a megállapítással, teljesen kielégült, csak azt nem tudom, hogy ezt pl. Csala elviselné-e, ha elmesélnéd neki? Szolgáljon legalább a Te mulatságodra, de a komoly kérdést – amelyet aláhúztam – tedd fel neki, mert nem szeretném, ha végül mégis azt hinné, hogy megsértődésre van oka.

Írj minél előbb, mindenről, a posta jól működik, s bár tervezett hazautazásomig nincs már sok idő hátra, néhány levelet még válthatunk. Magdi nevében is szeretettel üdvözl

Kerényi Károly

1948/01/18

SzJGy, Budapest – Kerényi Károly, Ascona

Kézírás, tintával; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka;⁷⁴ xeroxmásolat (Lackó Miklós készítette Asconában): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

1948. I. 18.

Kedves Károly!

Ez a levél, ha nem is érkezése, legalább megírása dátumával jelzi az ünnepet, 50. születésnapodat.⁷⁵ Azt hiszem, jól emlékszem rá, mert talán másodszor voltam veled együtt, mikor a Kútvölgyi úton⁷⁶ a negyvenediket ünnepeltük. Hogy ez még annál is csendesebb ünnep, annak sok minden az oka, elsősorban az, hogy nem vagy köztünk és a többé-kevésbé szétszóródott régi kör helyébe nem gyűjthetél itt újat magad köré. Remélem, hogy ebben a tekintetben nagyon hamar döntő változás lesz. A Festschrift sem készült el, ahhoz is túl kevesen vannak, akiknek tudományos munkássága még tartja veled a szellemi rokonságot. Így csak magányos jókívánásaimat küldhetem neked, este Platont fogok olvasni és színborral áldozok a házi istenek oltárán.

A másik, veled kapcsolatos remény a Baumgarten-díj kiosztása.⁷⁷ Nem kell talán mondanom, mennyire örültem neki. Úgy látszik, ma már kezdik a mestereket is valamire becsülni, nem csak a tanítványokat. (Régebben pl. azok is mély tisztelettel néztek egy „Szekfű-tanítvány”-ra, akik őt magát semmire sem becsülték és azt hiszem, bizonyos tekintetben veled is így volt, nem egy tanítványod köszönhette annak megbecsülését, hogy a te tanítványod volt.)

Esemény itt egyébként nemigen van, a tudományban meg éppen semmi. Szabó Árpád „Sókratés és Athén” c. könyvét⁷⁸ hirdetik, kíváncsian várom. Külföldi könyvek nemigen

tó történeti folyamatokat hamisan magyarázzák. De ez ellen jogosult a tudománynak küzdenie.” – Dobrovits a Kerényi-kör idősebb tagjai közé tartozott, és már 1940 körül tett gúnyos megjegyzéseket Kerényi mítosz-elméletére (Vajna Márta visszaemlékezése, 2013).

⁷⁴ Bélyácz Katalin szívességéből.

⁷⁵ Kerényi 1897. január 19-én (!) született; SzJGy levelének dátumakor, 1948-ban az 51. születésnapja volt.

⁷⁶ Egy időben Kerényi és második felesége, Magda a Kútvölgyi úton (42/b) laktak, innen költöztek a Zalai út 5/c-be, utolsó magyarországi lakóhelyükre.

⁷⁷ Kerényi 1948-ban Baumgarten évdíjat kapott (Böloni György, Vas István és Zelk Zoltán társaságában; Szentkuthy Miklós Baumgarten jutalmat). A díjakat január 15-én osztották ki, összege 10 000 forint volt; Kerényi életében ez volt az utolsó kapcsolat a hivatalos Magyarországgal, de az átadáson nem volt jelen.

⁷⁸ Szabó Árpád, *Sokratés és Athén* (Tudomány és Haladás) (Budapest: Szikra Kiadás, 1948). – A könyv Sz. Á. marxista korszakának egyik terméke.

érkeznek, már csak ezért is szeretnék minél hamarabb lejutni Rómába, de a vízum-nehezégek, sajnos, még változatlanul fennállnak.

Írjal vagy inkább gyere minél hamarabb. Még egyszer minden jót kíván és családdal együtt szeretettel üdvözöl,

Szilágyi János

D. n.

SzJGy, Olaszország⁷⁹ – Dr. Karsai Orsolya, Budapest

Boríték, kezelés, aláírás nélkül, más valakinek címzett levélhez mellékelve. – Képeslap: Tarquinia, Necropoli: Tomba dei Tori – Detaggio⁸⁰

Itt küldöm a gyűjtemény teljesebbé tételére „A döntés-kényszer” című etruszk freskót.

Mikor először láttam,⁸¹ 1948-ban Kerényivel, mi, éretlen fiatalok bohókás megjegyzéseket és kérdéseket tettünk. A mester egyre komorabban hallgatott. Este, mikor a Campo dei Fiori egy igen szerény vendéglőjében negyedliter vörösborunkat ittuk, még mindig hallgatólag volt, de egyszerre csak azt mondta: „Tudod, mi a baj? hogy azt egyikőtök sem vette észre, ami a legfontosabb: a másik is férfi.” (...)

1949/01/10

SzJGy, Budapest – Kerényi Károly, Ascona

Félbehajtott géppapír, kézírás, tintával; 1 lap, 2 oldal. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék;⁸² xeroxmásolat (Lackó Miklós készítette Asconában): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

1949 I. 10

Normafa-út 25/7

Kedves Károly!

Mindenekelőtt elnézésedet kérem azért a disznóságért, hogy csak most köszönöm meg újévi küldeményedet, amelynél kedvesebbel aligha lephetek volna meg. A késés oka, bármilyen furcsán hangzik is, épp a könyv megérkezése volt, ugyanis előző este írtam meg egy levelet Nektek, újévi üdvözléssel, azt azonban természetesen eltéptem, hogy majd újat írjak helyette. Közben ezután néhány sürgős munka adódott, innen a késés.

⁷⁹ SzJGy a képeslapot 1989. decemberi olaszországi útjáról küldte a címzettnek. Tartalma ahhoz a kiránduláshoz kapcsolódik, amelyet a római Accademia d'Ungheria tagjai 1948. augusztus 1-jén Kerényi Károly vezetésével tettek Tarquiniába; Kerényin és feleségén kívül részt vett rajta SzJGy, Somlyó György, Szemerényi Oszvald és felesége, Rákosi Zoltán (1916?–1963) olasz–német szakos tanár, és Hunyady József (1921–1983) író, pécsi szerkesztő (*Sorsunk*), az Intézet ösztöndíjasai. Abban az időben volt az Intézetben Weöres Sándor és Károlyi Amy is, Kerényi társaságához tartoztak (SzJGy egyik akkori levele szerint Kerényi Weörest „elbűvölte”), de erre a kirándulásra nem mentek el.

⁸⁰ A freskó-részleten felgerjedt bika, szarvát előre szegezve, két ijedtnek látszó emberalakra ront, ezek közül az első, világosbarna testű, görnyedt testtartásban, kis csemetének látszó növénybe kapaszkodik, szemét meredten a bikára szegezi, a másik, sötétbarna testű, szorosan mögötte, föléje hajol, kendőt visel, fejét hátrafelé fordítja, bal karjával mellénél átkarolja, jobb karja a vállán; félreismerhetetlenül a *tergo*-jelenet.

⁸¹ SzJGy 1948-ban három hónapot töltött Rómában az Accademia d'Ungheria ösztöndíjasaként. Útjának, tanulmányainak részleteiről számos levele maradt fenn.

⁸² Bélyácz Katalin szívességéből.

En pillanatnyilag teljesen elmerültem az archeológiában, és a múzeumi munkában.⁸³ Datálás, meghatározások, kevés izgalom. Még publikálni is szoktam ilyesmit, főleg újonnan szerzett szép vázagyűjteményünk anyagából⁸⁴ (már 300 vázánk van, annyi, mint a fiesolai múzeumnak, – ez a legkisebb Olaszországban, amit láttam,⁸⁵ – sajnos, színházunk, Capitoliumunk és etruszk hegyeink nincsenek mellé). Most az új gimnáziumi tankönyv⁸⁶ görög-római művészeti részét írom (ez is lesz most a gimnáziumban). Sajnos pillanatnyilag nincs komoly archeológusunk,⁸⁷ a múzeum 1500 antik tárgya pedig mégis csak kötelez, hogy az antikvitásnak ezt a mindenki számára eleven forrását ne hagyjuk eldugulni. Persze rengeteg egyelőre érdektelen mesterségbeli dolgot is meg kell tanulni, de azt hiszem, ez sem lesz hiábavaló. Az egyetemen⁸⁸ archeológiai proszemináriumot tartok. Ducunt fata volentem, nolentem trahunt.⁸⁹

Itt egyébként minden alakulóban van. A külföldi tudományos kapcsolatok kezdenek feléledni, lassanként megint rendszeresen lehet könyvekhez és folyóiratokhoz jutni. A magyar termés most sem túl sok, de van két színvonalas folyóiratunk, az Arch. Értesítő⁹⁰ és főleg az Antiquitas Hungarica,⁹¹ amely a következő számtól kezdve idegen nyelven is megjelenik. Problémák felvetésére az utóbbi alkalmas, a másik most szinte kizárólag publikálással foglalkozik. Az EPhK nem jelenik meg, Poledniknek⁹² nincs hol publikálnia újabb kutatásainak eredményeit. Husztiról ma már mindenki tudja, hogy a Schanz-Hosiusból⁹³ ad elő és hogy 15 éve csak a Klebelsberg-életrajzot írta,⁹⁴ – ez most már az egyetem falán is olvasható.⁹⁵ Egyébként csak Szabó Árpád Óperzsa novellák c. kötete⁹⁶ az újdonság – Reinhardt⁹⁷ után, de hivatkozással.

⁸³ Dobrovits Aladár mint a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki tanácsosa (vezetője) már a hadifogóságba megírta SzJGy-nek, hogy állás várja őt a Szépművészeti Múzeumban; a helyet valóban megkapta, és 1948. július 1-től már fizetést is kapott.

⁸⁴ Első cikkei a múzeumi anyagból: „Két váza a Micali-festő gyűjteményéből”, *Antiquitas Hungarica*, 3 (1949), pp. 38–48; „Egy attikai Héraklés-amphora”, *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, no. 3 (1949), pp. 1–6, 32–35.

⁸⁵ Ti. 1948-ban.

⁸⁶ *Magyar könyv a középiskolák I. osztálya számára* (Budapest: Tankönyvkiadó N. V., 1949), pp. 416–482: „A római irodalom”.

⁸⁷ Ti. SzJGy ekkor még inkább filológusnak tekintette magát.

⁸⁸ Oroszlán Zoltán (1891–1971) felkérésére, a Klasszika-archaeológiai Tanszéken.

⁸⁹ Seneca, *Epist.*, 107,11: „Önként menőt vezet, mást meg hurcol a sors” (ford. Sárosi Gyula).

⁹⁰ *Archaeologiai Értesítő*, 1868 óta megjelenő régészeti folyóirat, 1940–1947 Alföldi András szerkesztette (de 1944-ben nem jelent meg, s majd 1945. évi kötete után csak 1948-tól folyamatos), 1948–1950 Szilágyi János (az acquinumi Sz. J.) volt a szerkesztője.

⁹¹ *Antiquitas Hungarica* (3 évf., 1947–1949). A Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és régiségügyi intézetének folyóirata, kezdeményezője Alföldi András, távozása után szerkesztette Nagy Tibor. Az *Antik Tanulmányok* elődje. – 1949. évi kötetében SzJGy-nek is megjelent benne egy tanulmánya: „Két váza a Micali-festő műhelyéből”, 3, no. 1–2, pp. 38–48.

⁹² Polednik Gyula (később: Péter Gyula) klasszika-filológus, a háború éveiben a Latin filológiai intézetben (Huszt József) „díjtalan tanársegéd”, a Trefort utcai gyakorló gimnáziumban latin nyelvtanár. Disszertációját (A méhek szaporodásának antik kutatói és a bougonia, *EPhK*, 60, 1936, pp. 245–267), a szerző főművét Kerényi körében példázatként emlegették, megmosolyogták.

⁹³ Martin Schanz és Carl Hosius, *Geschichte der römischen Literatur* című standard kézikönyve (1890 és újabb kiadások).

⁹⁴ Huszt József, *Gróf Klebelsberg Kunó életműve* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1942).

⁹⁵ Ti. Klebelsberg egykori emléktábláján az egyetem főépületén.

⁹⁶ Szabó Árpád, *Óperzsa novellák* (Budapest: Egyetemi Nyomda, 1948).

⁹⁷ Karl Reinhardt (1886–1958) német klasszika-filológus, egyetemi tanár (Frankfurt a. M.). Szabó a hallgatója volt. Reinhardt tanulmánya, „Herodots Persergeschichten. Östliches und Westliches im Übergang von Sage zu Geschichte”, in: Walter F. Otto & Ernesto Grassi, Hrsg., *Geistige*

Nagyon jó volna, ha igen tartalmas újróló leveled után másokra is elszánnád magad, amelyben a magad és mások tudományos munkájáról írsz. Mennyire vagy az álarcokkal? Én sok anyagot találtam azóta hozzájuk.⁹⁸ Egy cikk a Telesphoros-kérdéshez: H. Bulle: Wiener Jahreshefte (az Österr. Jh. folytatása) 1943.⁹⁹

Jó volna ha te, vagy Magda, aki talán jobb levélíró, egyéb vidám dolgokról is beszámolnál, táncokról, egybekéről meg más ilyesméről.

A könyvet még egyszer hálásan köszönve mindkettőtöknek minden jót kívánok az új évre, Magdinak kézcsók, téged üdvözöl,

Jancsi

1964/08/22

SzJGy, Budapest – Kerényi Károly, Ascona

Kézírás, tintával; 1 lap, 2 oldal. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹⁰⁰
1964. VIII. 22.

II. Mártírok útja 7. III. 1

Kedves Károly!

Ne haragudj, hogy csak késve köszönöm meg ajándékozdat, amely igen nagy örömet szerzett nekem, és ennél jóval többet is. A Römische és Athenische Mitteilungen-ben megjelenteket már ismertem, a másik négyről azonban nem is hallottam, s a kötet, amelyben megjelentek, aligha volna itt elérhető számomra, így kétszeres volt az öröm, hogy hozzájuk jutottam, s éppen ezek voltak azok, amelyek a számomra jelenleg a legizgalmasabbak. Mint talán tudod, elsősorban régészettel foglalkozom, s hosszabb ideje délitáliai vörösalakos vázafestéssel.¹⁰¹ Nem a legszórakoztatóbb tudomány a tárgyi régészet, de mindenesetre ez a mód adódott számomra, hogy az antikok közelében maradhassak, és ez volt a legfontosabb. Persze, maga a „publikálás” talán még a régészetben belül is kevés, de mindig megvan az a jó érzése az embernek, hogy egy újabb „auctort” adott ki minden új darabbal, amiből soknak lehet haszna. Az interpretáció problémáival főleg módszertani okokból igen nehezen haladok előre, s az olyan munkák, mint a te két tanulmányod a spiegelnder Spiegel-ről¹⁰² és a Bayet-émlékkönyvben,¹⁰³ nagyon sokat jelentenek ebben a munkában. A tükörről mondtak a legszebbek közé tartoznak, amiket csak valaha olvastam tőled, s a kis megjegyzés Ovidiusról jóleső megerősítése volt annak, amit éppen az előző hetekben írtam le Devecseri Gabi Metamorphoses-fordítását¹⁰⁴ kísérő tanulmá-

Überlieferung. Ein Jahrbuch (Berlin: Helmut Küpper, 1940), pp. 138–184, jelentékenyen befolyásolta Szabó könyvének koncepcióját és számos részletét.

⁹⁸ Álarcok: SzJGy doktori értekezésében (*Atellana*, 1941) tárgyalja a maszkot viselő etruszk és itáliai táncosok, színészek problémakörét.

⁹⁹ Heinrich Bulle (1867–1945), „Keltische Brautfahrt, etruskische Hadesfahrt und der genius cucullatus”, *Wiener Jahreshefte*, 35 (1943), pp. 138–156.

¹⁰⁰ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹⁰¹ Ezt a tárgycsoportot nevezte később SzJGy etruszko-korinthusi vázáknak, és erről írta élete antik régészeti-művészettörténeti főművét: *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, I–II (Firenze: Istituto Nazionale di Studi Etruschi et Italia, 1992–1998).

¹⁰² Karl Kerényi, „Der spiegelnde Spiegel”, in: Eike Haberland, Meinhard Schuster & Helmut Straube, Hrsg., *Festschrift für Adolf E. Jensen* (München: Renner, 1964), pp. 285–291.

¹⁰³ Karl Kerényi, „Bildtext einer italischen Vase aus Giessen”, in: Marcel Renard & Robert Schilling, Éd., *Hommages à Jean Bayet* (Collection Latomus, 70) (Bruxelles-Berchem: Latomus, 1964), pp. 334–348.

¹⁰⁴ Publius Ovidius Naso, *Átváltozások. Metamorphoses*. Fordította Devecseri Gábor. Illusztrálta Pablo Picasso (Budapest: Magyar Helikon, 1964). Ebben a kötetben: Szilágyi János György, „Az 'Átváltozások' költője”, pp. 473–495; új lenyomatban: *Paradigmák* (1982), pp. 31–59.

nyomban, amelyet a fordítással együtt remélhetőleg karácsonyra meg tudunk neked küldeni. – Ami a két tanulmánynak a vázainterpretációkra vonatkozó részét illeti, nyitva hagyták számomra a többértelműség kérdését: mert azt hiszem, a középpontban az áll, s azt kell a lehető legexaktabb módon megválaszolni minden további értelmezés alapjává tenni, hogy az egyes képek alakjai közül melyik a halott – hogy az egyik feltétlenül az, abban tökéletesen egyetértek veled, s abban is, hogy lehet a Silénos- vagy mainas-alak is, lehet a Dionysos-alak is, lehet az is, aki a tükröt tartja, de az is, aki elé tartják. A részletek, az egyes képek interpretációja azonban egy óriási anyag lehetőleg teljes átdolgozásán alapuló értelmezés keretében kapják majd meg igazi mélységüket. Te olyan pontokat tettél világosakká, amelyekre eddig keveset gondoltak, és remélem, meglesz a megfelelő visszhangja a két cikknek, különben benne ragadunk abban a laposságban, amely mára már teljesen uralkodóvá vált a délitáliei vázák értelmezésében is.

Külön örömet jelentett a *Kerygma und Mythos VI.* kötetében megjelent tanulmányod.¹⁰⁵ Két évvel ezelőtt a görög művészet írott forrásainak új feldolgozási kísérletét adtam ki magyarul¹⁰⁶ – azt hiszem, nem küldtem belőle, mert a legkevésbé sem voltam vele megelégedve. A felírt anyag feldolgozása során nyilvánvalóvá vált, hogy ha Overbeck-en¹⁰⁷ túl akarunk lépni, nem szabad a művészet írott forrásait a művészekről szóló hagyományra korlátozni, hanem legalább olyan nagy szerepet kell egy új kiadásban a művekre vonatkozó forrásoknak is kapni, olyan szövegeknek, amelyek megvilágítják mit gondoltak a görögök a szobraikról és képeikről, mi végett készültek, kik hogyan értették őket. Mindehhez alapvető a te tanulmányod, amelynek főleg az eidolon-ról és az eikón-ról szóló részét klasszikusnak érzem. Ha egy pár év múlva hozzájutok, talán megkísérlek egy idegennyelvű kiadást sajtó alá rendezni (esetleg az eredeti szövegekkel, kétnyelvűen), s abban talán már nemcsak a te segítségeddel, hanem Kornélia lányod közreműködésével is számolhatok, mert igen jó véleményeket hallottam róla.

Az ősszel, szeptember végén előreláthatólag sikerül eljutnom Olaszországba, talán most szerencsém lesz személyesen is találkozni veled. Egy ilyen küldemény után a szokottnál is jobban érzem ennek a hiányát. Még egyszer hálásan köszönöm a küldeményt s ígérem, hogy csak olyasmivel fogom viszonzni, amit érdemesnek tartok rá, hogy te is elolvasd. Magdival és gyermekeiddel együtt sok szeretettel és eleven emlékezettel üdvözöl

Szilágyi Jancsi

1964/08/29

Kerényi Károly, Ascona – SzJGy, Budapest

Írógéppel, saját kezű monogrammal; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka; indigós másodpéldány: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹⁰⁸

Ascona, 64. 8. 29

Kedves Jancsi,

megnyugtatósdra írok mindjárt: Overbeck-pótló (v.ö. „görögpótló”¹⁰⁹) művedet elküld-

¹⁰⁵ Karl Kerényi, „Agalma, Eikon, Eidolon”, *Kerygma und Mythos*, 6, no. 2 (Hamburg, 1964).

¹⁰⁶ *A görög művészet világa* (1962).

¹⁰⁷ Johannes Adolf Overbeck (1826–1895) német klasszika-archaeológus, a M. Tud. Akadémia tagja (1873). Főműve, melyre SzJGy utal: *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*. Gesammelt von J. Overbeck (Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1868).

¹⁰⁸ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹⁰⁹ A magyarországi gimnáziumok felső négy osztályában 1890-ig az ókori görög nyelv kötelező tárgy volt, érettségit is kellett tenni belőle, az ekkor bevezetett reform az iskolák döntésére bízta, hogy nyelvet és auctorkat tanítanak-e, vagy ehelyett görög irodalmat, művelődést magyarul; ez

ted volt s Kornélia is, én is ismerjük. Kissé csodálkoztunk a varázsló-művész, varázslat-művészet sorrenden, mintha nem a fordította volna a természetes, s a mű-kőd ember az ősbibb. („Pompeji oder der Zauber der Malerei” a „Griechische Miniaturen”-ben¹¹⁰ eljutott Hozzátok? A Széchényi-könyvtárban állítólag minden megvan.) De az új felé nyíló karmokat is észrevettük s elégedetlenséged kifejezése leveledben megnyugtató – mint minden egyéb, ami munkálkodásodból és -ről eljutott hozzánk. Legfeljebb még abban nem értünk egyet, hogy a „tárgyi régészet” – szerinted – „nem a legszórakoztatóbb tudomány”. Az „Apollon”-ban a második kiadástól¹¹¹ kezdve áll egy dolgozat, amely az „érzéki hagyományt” legalább is a nem-érzéki mellé emeli¹¹² s ha Kornélia ma egy lehellet-finom kismesterkelyhet tud helyrehozni számomra, valami nagyon fontosat folytat belőlem és a tudományomból.

Nos! A küldeményem a viszonzás akart lenni s azért késett meg ennyire, mert véletlenül nemrég jelent meg egyszerre az a négy kis dolgozatom, amely az archaeologiai parergon-sorozat¹¹³ egyelőre lekerekítette. Jól vetted észre, ami fontos bennük – talán a jelentéstani előadás utolsó fejezetéig, az agalma ígésítéséig. Mert abban ez a döntő és feloldó. Még a Silénost és a mainast is ígésíteni kell, ha az ember pontosabban akarja megmondani, amit a vázakép mutat: silénoskodást és mainaskodást. Egyenlőségi jelnek – pláne átlag- és tömegkészítményeknél, mint a sírba tett edények tömege – nincs helye. Silénoskodik, mainaskodik, vagy akár: dionysoskodik ő – a halott. S aztán – a délitáliai nagy edényeken a másik oldalon – természetesen hőrozkodik is! Vagy esetleg – héroónban ábrázolva – kalászokodik, bimbózik, hajt is, előbújik! Csak aztán itt sem szabad az egyenlőséget belevinni: hogy a kalász, vagy a hajtás, az a halott. Több kalász van egyszerre, és egy magból több mag, s mennyi még egy mákfejben! Mi történt Vele? Ez! Ha volt valaha, vagy van, „kerényizmus”, hát akkor ez: „mozgósítás”.

Az új Albae Vigiliae-füzet, a „Griechische Grundbegriffe” (sajnos, nem tudom, lesz-e elég példányom), amely az „Agalma, eikon, eidolon” egész „biótikus” összefüggést megmutatja,¹¹⁴ is ezt csinálja. Örülök, ha délre jössz. Szeptember utolsó hetében én még Hollandiában vagyok, de azután itthon – s legfeljebb még: Rómában. Mindenesetre jó pár sort írni. Mint régen

K. K.

1964/10/11

Kerényi Károly, Ascona – SzJGy, Budapest

Levelezőlap, az asconai ház (Casa del Sole) rajzával; feladó: Prof.Dr.Dr. K. Kerényi, Ascona, Schweiz; címzett: Szilágyi János Gy. dr. tudományos kutató, Martirok utja 7.III.1, Budapest II, Hongrie. – Írógéppel, saját kezű, nagybetűs monogrammal. – Eredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

utóbbi tárgyat nevezték görög-pótlónak. Aki görög-pótlós érettségi után egyetemi bölcsészkaron akart továbbtanulni, annak görög-ből pótló-érettségit kellett tennie. Ezt a rendszert 1924-ben szüntették meg. – SzJGy a gimnáziumban (Református Főgimnázium, a „Lónyay”) csak mint rendkívüli tárgyat tanulta a görögöt, és bár az érettségijét követő évben, már egyetemi hallgatóként tette le a görög kiegészítő érettségit (1937), a bölcsészkaron nem vehette fel a görög szakot. Az egyetemen járt görögre, és doktori szigorlatánál a latin főtárgy (Husztai József) mellett a görög (Moravcsik Gyula) volt az egyik melléktárgya.

¹¹⁰ Karl Kerényi, *Griechische Miniaturen* (Zürich: Rhein-Verlag, 1957); a hivatkozott cím a kötet második tanulmánya.

¹¹¹ Karl Kerényi, *Apollon. Studien über antike Religion und Humanität* (Amsterdam – Leipzig: Pantheon Akademische Verlagsanstalt, 1941).

¹¹² „Unsinnliche und sinnliche Tradition.”

¹¹³ Karl Kerényi, *Griechische Grundbegriffe* (Albae Vigiliae, N. S. 19).

¹¹⁴ A tanulmányt, eredeti megjelenési helyén, egy korábbi levelében SzJGy már nyugtázta.

Kedves Jancsi,

hogy van az, hogy sem Tőled, sem Gabitól nem olvastam semmit ithakai tapasztalataitokról? Egyikőtök sem írt róla nyilvánosan?¹¹⁵ Én egy magán-leírásért is hálás volnék, mert a sziget mai állapota tárgyi okokból a következő hetekben foglalkoztatni fog.¹¹⁶ A posta okt. 20-tól nov. 20-ig elér Rómában, a Villa Lantéban, Passeggiata del Gianicolo 10.

Werner Fuchs,¹¹⁷ akit fiatal barátaim közé számítok, levelez könyved német kiadásáról Kornéliával. Melegen üdvözlünk!

K. K.

1964/10/14

Szilágyi Jánosné, Budapest II. Mártírok 7 – Kerényi Károly, Roma, Villa Lanté (Passeggiata del Gianicolo 10.)

Postai levelezőlap, írógéppel. – Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹¹⁸

Bp., 1964. X. 14.

Kedves Professor Úr!

Most érkezett meg Jancsihoz írt lapja, amelyet azonnal postán továbbítottam Jancsinak.¹¹⁹ Mivel azonban Jancsi állandóan utazgat, s jelen pillanatban nem tudom, mikor lesz Rómában s meddig marad, úgy gondoltam, helyes ha Önt erről értesítem. Ha Rómában van, úgy a Collegium Hungaricumban lakik, majd onnan Meller Péterhez¹²⁰ megy Firenzébe (Lungarno Vespucci 18.). Ha tehát levelem az Ön lapjával már nem érte volna Jancsit Rómában, úgy kérném arra Professor Urat, szíveskedjék talán Meller Péter címére írni Jancsinak. Előre láthatólag november elejéig lesz Olaszországban, utána Nyugat-Németországba megy három hétre, s csak december elején érkezik vissza Budapestre.

Szívélyes üdvözlettel,

Szilágyi Jánosné

¹¹⁵ Devecseri Gábor, *Odiüsszeusz hajója* (Gyoma: Kner, 1964; újabb kiadásban in: *Epidaurouszi tücskök, szóljátok. Görögországi útinapló*, Budapest, 1968, mely könyv Devecseri Gink Károllyal, feleségével és SzJGy-gyel, Gink autóján tett görögországi utazásának élményeit írja le. Az út végén Ginknek kiállítás volt Athénban, SzJGy előadást tartott. Gink a felvételeiből két kötetet is kiadott: *Ithaka* (Budapest: Magvető, 1969), Devecseri Homérosz-fordításából és verseiből vett idézetekkel; illetve *Vallomás Görögországról* (Budapest: Corvina, 1984), Szabó Árpád bevezetőjével.

¹¹⁶ Erich Lessing, *Die Odyssee. Homers Epos in Bildern erzählt*. Mit einer Interpretation von Karl Kerényi und Beiträgen von Michel Gall [u. a.]. Bild- und Literaturregister von Cornelia Kerényi (Freiburg: Herder Verlag, 1966); vö. Karl Kerényi, „Ulysses”, in: *The Voyages of Ulysses* (Freiburg i. Br.: Herder, 1965; Printed for the U. S. Army in West Germany); „Homer and His Odyssey”, in: Erich Lessing, *The Voyages of Ulysses: A Photographic Interpretation of Homer's Classic* (London: Macmillan & Co., 1966). (Non vidi.)

¹¹⁷ Werner Fuchs (1927–2016) klasszika-archaeológus, 1972-től egyetemi tanár Münsterben.

¹¹⁸ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹¹⁹ SzJGy 1964. szeptember-októberben a római Magyar Intézet vendége volt, ásatásokat keresett fel Olaszországban.

¹²⁰ Meller Péter (1923–2008) művészettörténész, Kerényi egykori budapesti órai óta SzJGy barátja. Élétéről – többek között firenzei munkájáról (Tolnay Károly munkatársa volt a Michelangelo-rajzok corpusának kiadásra előkészítésében) – és pályájáról ír: Szilágyi János György, „Aki két rókára vadászik. Meller Péter (Budapest, 1923 – Solvang, USA, 2008)”, *Enigma*, no. 83 (2010), pp. 20–34; új lenyomatban in: *A tenger fölött* (2011), pp. 355–365.

[1964]/11/14

SzJGy, Firenze – Kerényi Károly, Róma

Kézírás, tintával; 1 lap, 2 oldal; boríték nélkül. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka;¹²¹ xeroxmásolat (és Lackó Miklós gépirásos másolata Asconából): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

Firenze, XI. 14
Lungarno Vespucci 18.

Kedves Károly!

Hosszú magna-graeciai és etrusiai bolyongás után, amely azonban jóval rövidebb volt, mint szerettem volna, most kaptam kézhez lapodat és feleségem levelét is, amelyben másikk levelled másolatát megküldte. Sajnos, Rómába már nem tudok visszamenni s így a személyes találkozás, amelyre nagyon-nagyon vágyom már régóta, megint elhalasztódott. Ehelyett, mint Magdi egy leveléből örömmel tudom, talán Kornélia lányoddal találkozom Münchenben. Biztosan megnőtt, mióta 1943-ban legutóbb láttam. Fuchs nagyon kedves, hogy a könyvem ügyét így a szívén viseli, talán lehet valami a dologból, de azt hiszem, még nekem is nagyon sokat kell dolgozni addig rajta.¹²²

Ithakáról Gabinak jelent meg egy kis írása, mert készülő útikönyvének ezt a fejezetét elsőnek dolgozta ki. Azonnal írok neki, hogy küldje el neked. Én nem is szándékoztam írni az útról, tanulni és látni mentem oda, önhibámon kívül elmulasztott fiatalkori utazások pótlására. Maga a kikötőváros elég mozgalmas, mi a Pénélopé-szállodában laktunk, a körülményekhez képest igen kellemesen. A palota feltételezett helyéhez igen rossz úton, döcögő autóbusszal lehet eljutni, s ott a helyi tanítónál van a kis helyi múzeum kulcsa, amelyben többek közt az ottani, bár hellénisztikus idők előtti korra egyelőre nem igazolt, Odysseus-kultusz feliratos bizonyítékát is őrzik. De a kikötő-részt éppúgy, mint a nimfabarlangot vagy Eumaios legelőjét, csak megközelíteni lehet autóval, közvetlenül odajutni csak gyalog lehet. Nekem egyik legmélyebb élményem volt Görögországban, mikor a kis hajó(val) az Odysseusi birodalom szigetvilágában tett Alvilág-út után behajóztunk a hirtelen elénk táruló kikötőbe.

Fájó szívvel az elmulasztott találkozás miatt a régi szeretettel és tisztelettel üdvözöl,
Szilágyi Jancsi

Mellerék sok szeretettel üdvözölnék.

1965/02/02

Kerényi Károly, Ascona – SzJGy, Budapest

Írógéppel; saját kezű, nagybetűs monogrammal, kézírásos javítások; 1 lap, 1 oldal. – Eredeti (és gépirásos másolat): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka; indigós másolat: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹²³

Ascona, 1965. 2. 2

Kedves Jancsi,

köszönöm a különnyomatodat¹²⁴ az ajánlásukkal egyetemben. Amit Ovidiusról írsz, az jó színvonalon mozog – amint egyébként is illenék (de csak illenék!) Magyarországon bizonyos előzmények után. Kár, hogy a nyomtatvány bibliográfiai rejtély: hogy lehessen rá hivatkozni, ha sor kerülne rá, ha azt sem tudja az ember, milyen kiadványban látott

¹²¹ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹²² A német kiadás terve nem valósult meg.

¹²³ Bélyácz Katalin szívességéből.

¹²⁴ Ti. SzJGy-nek a Devecseri *Átváltozások*-fordításához írt utószavából.

napvilágot? A rejtelem kiterjed a 485. lap ragyogó két strófájára.¹²⁵ Míg mást nem hallok, Neked fogom tulajdonítani őket.

A szirénes-ifjas lékythost¹²⁶ is üdvözlöm: érdekes példája – s világos bizonyítéka is – annak a megfigyelésnek, amely ma a legidősebb [kézirattal: volna] a görög vázáképekkel kapcsolatban: hogy t. i. a vázafestő a legkönnyebben tud képben látványt és látomást egyesíteni. S hol másutt inkább, mint az egyébként láthatatlanokat szolgáló síri edényeken? Az ifjú otthoni környezetben. A bot nem jelenti biztosan, hogy útra készül, a mozdulat sohasem lesz mint egy hieroglyph biztosan megfejthető. De összeköti őt egy láthatatlan lényel, akár úgy, hogy hívja, akár úgy, hogy – ami az emberibb – „Maradj te még...”¹²⁷ De ki látja – és hallja! – [azt] rajta kívül? Egy dimenzióban biztosan nincsenek, vagy egyszerre többen vannak, mint a látomástalanok. A fehéralapú lékythosokra nem kell hivatkoznom. Drága kis olajosedényke! Szinte kár volna, hogyha azokhoz is szólna, akiknek sapientia prima stultitia non caruisse!¹²⁸

De, válaszul a firenzei levélre, azt is meg kell még magyaráznom, mit akartam az Ithakára vonatkozó kérdéssel. Az őszön nyakamba szakadt egy feladat, amelyet – a magam módján – csak úgy oldhattam volna meg igazán, ha rögtön Ithakába utazom: meg kellett egy az Odysseiáról szóló, igen nagy és messzehatónak szánt kiadvány számára írni azt, ami végeredményben az én Odysseusom lett, az én Homérosom – Shakespeare mellett a világirodalom legnagyobb költője – nyomán. Hogy [Homeros] járt Ithakában, azt a 13 tripus lelete után [józanul] nem lehet kétségbe vonni. (Korfuban is járt: annak filológiai bizonyítéka van – de ezt csak azután találtam meg.) S nekem mégsem volt időm rögtön odamenni: csak Rómáig, a másodlagos forrásokhoz. Az archaeológiai irodalom 1953-ig (bezárólag) könnyen követhető. Mi van ma? Hol van a 13 tripus a 9-8. századból? Hogy az utak rosszak, az már az Odysseiában benne áll. Az első látogatás rendszerint olyan nagy élmény, hogy inkább látomás mint látvány lesz belőle.

Köszönöm azt is, amit írtál – a régi szeretettel,

K. K.

1965/03/16

SzJGy, Budapest – Kerényi Károly, Ascona

Írógéppel, 1 lap, 1 oldal. – Eredeti: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka;¹²⁹ indigós másolat (aláírás nélkül): Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka

Budapest, 3.16.

Kedves Károly!

Kérlek, ne haragudj, hogy ilyen későn válaszolok kedves leveledre, de hosszabb ideig beteg voltam, az akadályozott az írásban.

¹²⁵ Az Ovidius, *Átváltozások* (1964) 485. oldalán idézett két versszak („Én úgy szeretnék élni, mint a kígyó...”), mint SzJGy céloz is rá, Devecseri Gábortól való, *Levél a hegyről* (1946) című kötetéből.

¹²⁶ Szilágyi János György, „Musique de sirène” / „Szirén-zene”, *Bulletin de Musée Hongrois des Beaux-Arts*, no. 25 (1964), pp. 19–27, 133–138; új lenyomatban: *Szirénzene. Ókortudományi tanulmányok* (Budapest: Osiris Kiadó, 2005), pp. 51–56.

¹²⁷ Shakespeare, *A vihar*, IV. felv., Első szín, Prospero, Arielnek: „Csak maradj te még / Látatlanul” (ford. Szász Károly).

¹²⁸ A mondás forrása: Horatius, *Ep.* I, 1, 41 sk.: „Virtus est vitium fugere, et sapientia prima / stultitia caruisse”, magyarul: „Bűnt kikerülni erény, s butaságtól megmenekülni / bölcs észnek jele már” (ford. Horváth István Károly); a módosítással: „(akiknek) legfőbb tudása, hogy az ostobaságot nem nélkülözik”.

¹²⁹ Bélyácz Katalin szívességéből.

Először az Ovidius-tanulmány „bibliographiai rejtélyéről”: a tanulmány Devecseri Gabi most megjelent *Metamorphoses*-fordítását kísérte, s a benne idézett vers, amelyet képességeimet messze túlbecsülve nekem tulajdonítasz, ugyancsak Gabitól származik, igaz, hogy húsz évvel ezelőtti korszakából. Érdekesnek én a tanulmányból néhány szubjektív természetű részleten kívül elsősorban a Pygmalion-történetről mondottakat érzem,¹³⁰ nagyon szívósen hallanám róla a véleményedet – egyszer talán még részletesebb indoklással is megírom valahol.¹³¹

Az ithakai tripusokról legutóbb tudomásom szerint F. Willemsen írt részletesen (*Dreifusskessel von Olympia*, Berlin, 1957), röviden pedig F. H. Stubbings a „Companion to Homer”-ben (London 1963, 419-20 és -3-). Sajnos, a múzeumnak csúfolt kis raktár Ithakában jóformán áttekinthetetlen volt és a vitrinek kulcsát, amelyekben az anyag egymás hegyén-hátán be volt dobálva, szokás szerint nem találták, így megelégedtem az Odysseus-feliratok megtekintésével és az üvegen át látható kerámia-anyaggal, a tripusokat nem láttam. Ettől azonban még ott lehetnek valahol. Egyébként Gabi útinaplójának ithakai része nemsokára folytatásokban megjelenik egy hazai folyóiratban, feltétlenül küld majd belőle.

Én magam az Andokides-festő egy budapesti kylixének publikációját fejeztem be nemrég,¹³² s most egy görög művelődéstörténet régészeti és művészeti fejezetein dolgozom (csak Nagy Sándorig),¹³³ utána pedig a Corpus Vasorum I. magyar kötetét szeretném befejezni,¹³⁴ hogy végre visszatérhessek az etruszkokhoz.

Kornélia mennyire haladt a Niké-ábrázolásokkal?¹³⁵ Ha még nem eléggé szkeptikus, érdemes megnéznie Rumpf Eros-cikkét a *Reallexikon f. Antike u. Christentum*-ban. Nagyon örültem a megismerésnek s örülnék, ha valamiben segítségére lehetnék, bár ott aligha szorul épp az enyémmre. Talán egyszer a tervezett könyvből is lehet valami.

Mindnyájatokat sok szeretettel üdvözöl

1965/04/15

Kerényi Károly, Ascona – SzJGy, Budapest

Írógéppel, 1 lap, 1 oldal. – Erredeti: Szépművészeti Múzeum, Antik Osztály, SzJGy hagyatéka; indigós másolat: Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Kerényi-Nachlass; digitális másolat: Pécsi Tudományegyetem, Klasszika Filológia Tanszék, Kerényi Magda hagyatéka¹³⁶

KERÉNYI, ASCONA

Nagycsütörtök 1965

Kedves Jancsi,

az ovidiusi Pygmalion-elbeszélésről vallott új felfogásod sem került el figyelmemet: egész Ovidius-felfogásoddal összefügg s eléggé előtérbe állítottál. S megint örültem, hogy magad is gondolsz részletesebb megokolásra.

¹³⁰ Szilágyi János György, „Az 'Átváltozások' költője”, in: Ovidius, *Átváltozások* (1964), pp. 473–495; kötetben: *Paradigmák* (1982), pp. 31–59, Pygmalionról itt p. 37 skk.

¹³¹ Szilágyi János György, „Arachné” (az Ökortudományi Társaságban 1978. február 17-én tartott előadás!), *Antik Tanulmányok*, 24, no. 2 (1977), pp. 125–138; új lenyomatban in: *Paradigmák* (1982), pp. 217–233.

¹³² János György Szilágyi, „Une coupe du peintre d'Andokidès” / „Az Andokidés-festő egy kylixé”, *Bulletin de Musée Hongrois des Beaux-Arts*, no. 28 (1966), pp. 13–29, 123–133.

¹³³ Ritoók Zsigmond, Sarkady János & Szilágyi János György, *A görög kultúra aranykora. Periklés százada* (Európa Nagy Korszakai: Görögország) (Budapest: Gondolat, 1968; és két újabb, átdolgozott kiadás).

¹³⁴ János György Szilágyi, *Corpus Vasorum Antiquorum, Hongrie*. Fascicule I. Budapest, Musée des Beaux-Arts, Fascicule I (Budapest: Akadémiai Kiadó – Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1981).

¹³⁵ Cornelia Isler-Kerényi, *Nike. Der Typus der laufenden Flügel Frau in archaischer Zeit* (Erlenbach – Zürich – Stuttgart: Eugen Rentsch Verlag, 1969).

¹³⁶ Bélyácz Katalin szívességéből.

Bizonyára senki sem ismeri ma oly jól a szobrászatról szóló antik szövegeket, mint Te. Te tudod tehát jobban mint én – és én hálás leszek a felvilágosításért –, hogy tanúskodik-e valamelyik a költő és a szobrász működésének rokonságáról? Mint tektón, „felépítő”, érzi magát az antik költő is – különösen nagy kardalok költésekor. De mint szobrász? S akkor is mire vonatkozólag? Az egész Metamorphosis-műre, vagy egy kisebb költeményre, pl. egy elégiára? Leginkább egy hősös- vagy hērōis-levele lehetne gondolni, amely rögtön két személyt is megelevenít. De nem voltak-e már elevenek a költő számára? Annyira fellelte lebegett-e természetes költő-mesterségén Ovidius, hogy melankólikusan magára gondolt, amikor Pygmalionról – valóban a maga módján! – kezdte az elbeszélést?

Az elbeszélésben elég ovidiusi, egyéni elem van enélkül is. Egyéni, mint jól látod, a beépítés és a történet külön megokolása: Pygmalion megiszonyodott a nőktől – bizonyos mértékig egy második Orpheus! Ellentétbe került Venusszal, bár az ő szobrát véste. Ez a nagyon is emberi belső ellentmondás (video meliora...) ¹³⁷ egész pikantériájában ovidiusi. Venus a maga módján – kegyes módon, s ez is ovidiusi – megbünteti őt, mígnem

Paphius plenissima concipit heros
verba, quibus Veneri grates agat ¹³⁸

vagyis telesháljával éneklő – aretologia, hymnologia, theologia, ahogy akarod – az istennő dicséretét. Erre aztán teljesen megeleveníti Venus a szobrot. Nem lehetetlen, hogy az eredeti, keletiesebb aretologiában a szerelmi aktus elevenítette meg (ezért az egyházatyáknál, akik az eredményt nem ismerhetik el, pedig a Bibliában 2 Kir 4,32kk. olvashattak hasonlót), ¹³⁹ I. regénykönyvem ¹⁴⁰ 38 k. (az új kiadásban, Wiss. Buchges. 1962. az adalékot is, 227, 93-hoz). Ovidius ennél finomabb – és finomabban vallásos. Nem kis felfedezés (nem sokára kell írnom róla), ¹⁴¹ hálás leszek, ha segíteni tudsz. Üdvözlünk, szeretettel,

Károly

¹³⁷ „Video meliora proboque, deteriora sequor”, Ovidius, *Metamorphoses*, VII, 20 sk.: Látom, mi a jobb, jól látva helyeslem: / és ami rossz, követem” (ford. Devecseri Gábor).

¹³⁸ Ovidius, *Metamorphoses*, X, 290 sk.: „(...) a Paphos-beli hős szívbeli szavakkal / adja Venusnak a háláját...” (ford. Devecseri Gábor).

¹³⁹ Elizeus (Elisa) próféta és a halott fiú története: „(...) Beméne pedig Elizeus az házba, és imé az gyermek halva fekszik vala az ő ágyán. És mikor bement vólna, bezárja az ajtót magára és az gyermekre, és könyörgé az Úrnak. És az ágyra felhágván, az gyermekre búrúla, és az ő száját az gyermek szájára tötté, szemeit szemekre, kezeit kezeire, és elterjede az gyermekre, és megmelegedék az gyermeknek teste. És tőle elfordulván alá fel jár vala az házban, azután felmenvén ismét emészt reá búrúla, és az gyermek izec [mozdul] vagy kétszer, és felnyitá az ő szemeit” stb. (ford. Károlyi Gáspár, 1590).

¹⁴⁰ Karl Kerényi, *Die griechisch-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung. Ein Versuch* (Tübingen: J. című B. Mohr / Paul Siebeck, 1927).

¹⁴¹ Karl Kerényi, „Anleitung zu Ovids ‘Metamorphosen’”, in: Ovid, *Metamorphosen. Buch X. Mythen um Orpheus*. Übersetzt von Ernst Zinn, Illustrationen von Manfred Henninger (Heidenheim: Erich Hoffmann Verlag, 1969). A tanulmányról utóbb Kerényi Magda és SzJGy több levelet váltottak egymással; SzJGy Kerényi Magdának (1980/06/08): „Károly Ovidius-tanulmányát szövege szerint nem ismerem, de amikor Maguknál voltam Asconában és hosszú idő után először találkoztunk, elmondtam neki akkor írott Ovidius-tanulmányom gondolatmenetét és ő cserében beszélt a gondolatban készülő írásáról. Én a magamét 1965-ben kiadtam, s azóta nem jutottam hozzá, hogy visszatérjek a kérdésre, bár nagyon szeretnék. De jó tudnom, hogy Károly tanulmánya elkészült és valahol hozzáférhető.” A fentebb idézett bibliofil kötetben, szokatlanul nagy formátumban kiadott tanulmányt Kerényi Magda röviddel ezután megküldte SzJGy-nek.